

Turcsányi Károly¹ – Hegedűs Ernő² – Molnár Gábor³

A 2022-BEN KEZDŐDÖTT OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ KLASSZIKUS GEOPOLITIKAI, GEOSTRATÉGIAI HÁTTERE A HADVISELŐ FELEK SZEMPONTJÁBÓL

THE CLASSICAL GEOPOLITICAL, GEOSTRATEGIC
BACKGROUND OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR
BROKE OUT IN THE YEAR OF 2022 FROM THE
WARRING PARTIES' POINT OF VIEW

[HTTPS://DOI.ORG/10.30583/2023-3-4-008](https://doi.org/10.30583/2023-3-4-008)

Összefoglalás

Ukrajna államiságát – mint minden államét – jelentékeny mértékben meghatározzák az állam geopolitikai és geostratégiai viszonyai. Jelen cikkben a 2022-ben kirobbant orosz-ukrán háború hátterét és okait a szerzők a geopolitika és geostratégia klasszikus modelljeinek és megközelítési módjainak alkalmazásával végezték el a háborúban közvetlenül résztvevő felek, illetve az európai térség szempontjából. A cikk elsősorban az ezen háborúval kapcsolatos ukrán és orosz földrajzi indíttatású érdekeket vizsgálja. Az USA, az EU, Kína, a Közel-Kelet és Közép-Ázsia viszonya a kérdéskörhöz a következő cikkben kerül bemutatásra.

Kulcsszavak: Ukrajna, geopolitika, geostratégia, orosz-ukrán háború, „cordon sanitaire”, Köztes-Európa, Krím félsziget, tengeri, kontinentális és űr-geostratégia

---

¹ Prof. Dr. Turcsányi Károly, az MTA doktora (hadtudomány), NKE HHK, KMDI, professor emeritus, turcsanyi.karoly@uni-nke.hu, ORCID: 0000-0002-0161-6718

² Dr. Hegedűs Ernő alezredes, PhD, NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Haditechnikai Tanszék, adjunktus. ORCID: 0000-0001-8457-5044

³ Molnár Gábor hadnagy, MH Területvédelmi Erők Parancsnoksága, Tervezési Főnökség, beosztott tiszt, okleveles történész, doktorandusz, NKE Hadtudományi Doktori Iskola. ORCID: 0000-0002-7227-94055

Abstract

Ukraine's statehood, like that of all states, is significantly determined by the geopolitical and geostrategic context of the state. In this article, the authors have analysed the background and causes of the 2022 Russia-Ukraine war using classical models and approaches to geopolitics and geostrategy from the perspective of the parties directly involved in the war and the European region. The article focuses on Ukrainian and Russian geographically motivated interests in that war. The relationship of the US, the EU, China, the Middle East, and Central Asia to the issue is discussed in the following article.

Keywords: Ukraine, geopolitics, geostrategy, Russian-Ukrainian war, "cordon sanitaire", Central Europe, Crimean Peninsula, maritime, continental and space geostrategy

Bevezetés

A 2022-ben kitört orosz-ukrán háború hátterének, okainak vizsgálatát jelen tanulmány a geostratégia és a geopolitika klasszikus modelljeinek, fogalmainak és megközelítéseinek alkalmazásával mutatja be. A *geopolitika* elmélete a 19. század során kristályosodott ki. 1919-ben Karl Ernst Haushofer professzor, a korábbi gondolkodók – mindenekelőtt Friedrich Ratzell, Rudolf Kjellén – nézeteit integrálva, kezdett el geopolitikát tanítani a Münchener Egyetemen.⁴ Maga a geopolitika „*elnevezés Rudolf Kjellén (1864–1922) svéd földrajztudóstól származik, az elméletet a német Karl Haushofer (1896–1945) fejlesztette tovább.*”⁵ Haushofer már javaslatot tett a geopolitika hadászattal összefüggő területének *geostratégia* megnevezés alatt történő elkülönítésére is. A *tengeri geopolitika* alapjait Alfred Thayer Mahan, míg a *kontinentális geopolitikáét* Sir John Halford Mackinder dolgozta ki. Az I. világháborút lezáró békerendszerek megfogalmazásakor, az európai békerendszerek kidolgozásánál pedig a geopolitika nézetrendszere már jelentős gyakorlati szerepet játszott.

A cikk – a geopolitika és geostratégia módszertanát, modelljeit alkalmazva – áttekinti és vizsgálja:

---

⁴ Tókécs Tibor - Dövényi Zoltán - Nagy Miklós Mihály - Perényi Bálint: Legitim geopolitika. Tanulmányok a klasszikus német geopolitikáról. Történelmi Földrajzi Közlemények, 9: 4 pp. 224-232., 9 p. (2021).

⁵ Krajnc Zoltán (főszerk.): Hadtudományi lexikon – Új kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 316. o.

1. a geopolitika, geostratégia klasszikus alapfogalmait és modelljeit, mint alkalmazott módszertant;
2. az ukrán állam geopolitikai viszonyait;
3. a kontinentális-regionális hatalom (Oroszország) viszonyát a 2022-ben kitört orosz-ukrán háborúhoz, mindenekeelőtt a Krím félsziget és az orosz tengeri jelenlét, a szorosokon való kijutás geopolitikai elvek mentén kirajzolódó erőterét vizsgálva.

Célszerű felhívni a figyelmet arra, hogy a geopolitika és a geostratégia egyfajta szemléletmód, amely önmagában ugyan nem ad kizárólagos magyarázatot az orosz-ukrán háború kirobbanásának okaira, azonban hasznos támpontot nyújthat a háborúval kapcsolatos nagyhatalmi érdekek és döntéshozói folyamatok főbb irányainak megértéséhez. Mint minden tudományterület, a geopolitika, a geostratégia, valamint annak térmodelljei, egyszerűsítik, illetve torzítják a valóságot, ezért az ilyen típusú megközelítéseknek – vizsgálati módszereknek – is megvannak a maguk korlátai. Ugyanakkor tény, hogy minden állam rendelkezik egyfajta geopolitikai/geostratégiai indíttatással, törekvéssel, melyet saját gazdasági, védelmi vagy egyéb érdekei határoznak meg, és amelyeket rendszerint az adott állam írott stratégiai szintű dokumentumaiban rögzítenek.

1. A geopolitika, geostratégia alapfogalmai, fontosabb modelljei

1. 1. A geopolitika és a geostratégia értelmezése

1.1.1. A geopolitika

*„A geopolitika a földrajzi terek feletti uralomról alkotott elmélet, illetve földrajzi entitások kontrollja feletti küzdelem egy globális dimenzióban.”⁶ Történelmileg igazolható, hogy az állami szereplők törekednek pl. a tengersizosok, hágók, csatornák, egyes kikötők stb. – rendszerint *fontos szállítási-közlekedési tényezők* – ellenőrzésére, birtoklására. A geopolitika lényegében az ezekkel a törekvésekkel kapcsolatos döntési folyamatok tudományos igényű elméletét jelenti. Az I. világháborús lexikon vonatkozó szócikkei alapján *„a geopolitika a földrajzi viszonyok államelméletre gyakorolt hatása.**

---

⁶ Colin Flint: Introduction to Geopolitics. Routledge, 2016. ISBN 9781138192164 334. p.

A politikai jelenségeket a földrajzi determinizmus alapján, az alábbi tényezők függvényében vizsgálja:

- **földrajzi fekvés;**
- *természeti adottságok;*
- *államterületi kiterjedés;*
- *politikai, diplomáciai, társadalmi, **gazdasági**, etnikai és katonai viszonyok;*
- *a **tenger jelenségei** (a tengerek irányába való törekvés, a tengeri-óceáni medencék, partvidékek, szorosok birtoklása, a tengeri hatalom kérdései);*
- *a **folyók és folyamok** állam-és társadalomalkotó szerepe;*
- *a **hegységek** és hegyvidékek történelemben betöltött szerepe (társadalomformáló erői, a hágók jelentősége);*
- *a **medencék** történelmi fontossága;*
- *a **határok** problémái, a geográfiai tér kitöltésére irányuló törekvések.⁷*

*A **geostratégia** vizsgálja továbbá:*

- *a **háborúk földrajzi tényezőit;***
- *a **természetes határok hadászati szerepét;***
- *a **stratégiai fontosságú övezeteket;***
- *a **katonai felhasználású erőforrások elhelyezkedését és birtoklását;***
- *az **érdekszférák** kialakulását, szerepét és azok változásait.⁸*

A geopolitika olyan, földrajzi, gazdasági, kulturális és védelmi szempontból egybefüggő „**nagytereket**” határoz meg, melyek sorrendiségüket és hierarchiájukat tekintve: régiók, országok és *nagyteréségek*.⁹ „...*Tárgya (...)* a **nagyterekre kiterjedő kapcsolatoknak az értelmezése.**”¹⁰

---

⁷ Schmidt, Max Georg- Haack, Hermann: Geopolitischer Typen-Atlas zur Einführung in die Grundbegriffe der Geopolitik, Justus Perthes in Gotha, 1929.

⁸ Hegedűs Ernő: „Geopolitika,” továbbá. „*Haushofer, Karl Ernst*” szócikkek. In: Ravasz István (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon, Petit Real Kiadó, Budapest, 2000. 203-204 ill. 282-283. o.

⁹ Krajnc Zoltán (főszerk.): Hadtudományi lexikon – Új kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 919. o.

¹⁰ Gazdag Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. Zrínyi, Budapest, 2006. 89. o.

Az érdekszférák meghatározásakor és kölcsönhatásuk vizsgálatakor a geopolitika olyan nagytereket vizsgál, amelyekre – méretüknél fogva – már jellemző a gazdasági önállóság, az **autarkia**. A nagyterek kiegyensúlyozott egymás mellett élését például elősegítheti, ha megvalósul a geopolitikai tétel, hogy „*az egyes országokat természetes határoknak – például folyóknak, hegységeknek – kell elválasztaniuk egymástól.*”¹¹ Ideális esetben egy-egy nagyhatalom egy-egy nagytértséget tölt ki.¹²

A geopolitika az állam (államcsoport) térbeli szerveződését tanulmányozza, figyelembe véve az **államon belüli** (népesség, nyersanyagforrások, ipari kapacitás, kereskedelem), valamint az **azon kívüli tényezőket** (azonosított fenyegetések, szövetségeselek).

1.1.2. A geostratégia

A *geostratégia* a hadtudományhoz közelebb álló tudományterület, amely „*a katonai tényező térbeni szerepével foglalkozik (...) tárgya: a földrajzi térségben a katonai tényező megoszlásának, tagozódásának vizsgálata.*”¹³ Azt vizsgálja tehát, hogy adott katonaföldrajzi térben hogyan lehet alkalmazni a haderőt. Más megfogalmazás szerint az *állam katonapolitikai törekvéseinek – stratégiájának – és a földrajzi viszonyok kapcsolatának tudománya*. „*...Nagyhatalmi, birodalmi érdekekhez kötődik. Érdeklődésük középpontjában a politikai uralom és befolyás adott történelmi korszakban érvényesülő stratégiai folyamatainak, földrajzi-térbeli aspektusainak kutatása áll.*”¹⁴ A hadtudomány szempontjából a geostratégiának abban van kiemelt szerepe, hogy leírja az adott geostratégiai pozícióban lévő állam stratégiáját, amelyet – a földrajzi adottságok függvényében – a politikai, gazdasági és katonai érdekek figyelembevételével határoz meg.¹⁵

¹¹ Krajnc Zoltán (főszerk.): Hadtudományi lexikon – Új kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019. 315-316. o.

¹² A nagyterek érdekütközése, az államok területi változása az alábbi elvek szerint is megvalósulhat: „*Az államok nem statikus, hanem dinamikus szervezetek (...) A terjeszkedés irányát, vagy más szóval a geopolitikai erővonalak kialakulását a geopolitikai célkitűzések és a földrajzi viszonyok szabják meg (...) A napi politika csak átmenetileg kerül a nagy geopolitikai célkitűzések fölé (...) A geopolitikai célok megvalósítása mindig ellenállásba ütközik (...) A geopolitikai ütköző terület helyét legtöbbször a földrajzi viszonyok szabják meg.*” Dr. Kalmár Gusztáv: Magyar geopolitika. Stádium Sajtóvállalat Rt. Budapest, 1943. 120-122., 125. o.

¹³ Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma) Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások, Budapest, 1993. 70. o.

¹⁴ Domonkos Endre: Geopolitikai irányzatok fejlődése a nemzetközi kapcsolatokban. Recenzió: Szilágyi István: A geopolitika elmélete; Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2018. ISBN:9786155884078 c. könyvről.

¹⁵ Brill, Heinz: *A geostratégia fogalmának jelentősége*. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1996. 3. sz. 301-306. o.

A *geofaktorok* között alapvetőnek minősülnek a közlekedést és a mozgást elősegítő, vagy éppen korlátozó földrajzi képződmények; járható völgyek, hágók, kifutásra alkalmas tengerpart-szakaszok, akadályok stb.¹⁶ „A *geopolitikai és geostratégiai akadályokat olyan tényezők alkotják, mint a hegyvonulatok, a széles folyamok, a sivatagok.*”¹⁷ A földrajzi tényezők minden állam mozgásterére hatással vannak, és az érdekérvényesítési törekvéseik jellemzően összefüggnek a geostratégiai pozícióik javításával; például a melegtengerekre való kijutásra, hajózható nyílttengeri kikötők megszerzésére való törekvéssel stb.

Az 1993-as Katonaföldrajzi Kézikönyv szerint: „*minden ország sajátos geostratégiai helyzettel rendelkezik, mely elsődleges hatást fejt ki a haderőre – struktúrára, diszlokációra, haditechnikai eszközrendszerre, a felkészítésre és kiképzésre stb. - a katonai-politikai stabilitásra.*”¹⁸

A *geostratégia* az alábbi stratégiai hatású *földrajzi tényezőket* kíséri figyelemmel:

- tengerszorosok (pl. Boszporusz) és csatornák;
- hegyi hágók (pl. Brenner-hágó) és hegyláncok;
- kikötők építésére alkalmas partszakaszok és a kikötők, illetve ezek „*bezártsága*”;
- tengerek viszonya a nyílt óceánhoz;
- kulcsfontosságú vasútvonalak (legészakibb vasút, transzkontinentális vasutak – pl. Berlin-Bagdad vasút, két térség közti legrövidebb vasútvonal stb.);¹⁹
- űrrakéta indítására fokozottan alkalmas egyenlítőközeleli rakéta-indítóhelyek;
- a nagytérségek és azok állam(ok) általi kitöltöttsége;

---

¹⁶ Korkisch, Friedrich: *Geopolitika, geostratégia, geoökonómia*. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1987. 1. sz. 18-27. o.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Kozma Endre; Héjja István; Stefancsik Ferenc: *Katonaföldrajzi kézikönyv*. Zrínyi, Budapest, 1993. 9. o.

¹⁹ Dr. Turcsányi Károly - Dr. Hegedűs Ernő: A vasúti szállítás előretörése a tengeri szállítással szemben: a Madrid-Jivu vasútvonal szerepe a logisztikában és a biztonságpolitikában. Magyar Logisztikai Egyesület <https://mle-logisztika.blog.hu/2019/03/11/madrid-jivu-bevezetes> (Letöltés ideje: 2023. 11. 04.), illetve Hegedűs Ernő: Előadás a Magyar Tudományos Akadémián a vasúti és tengeri szállítás logisztikai és biztonságpolitikai szerepéről és a Madrid-Jivu vasútvonalról. *Katonai Logisztika* 2019: 1-2, 4, 308-311. o.

- a szállítási folyamatok gazdaságosságának/sebességének változásából fakadó relatív földrajzi távolságok;²⁰
- új szállítási útvonalak (pl. hajózási útvonalak Északon) megjelenésének hatása;
- támaszpontok elhelyezésének/elhelyezkedésének hatása;
- az állam szárazföldi és tengeri határainak aránya és ennek hatása a haditengerészet és a szárazföldi haderő arányára, méretére;
- stb.

„A geostratégia az adott hatalom stratégiája, amelyet a geofaktorok iránti politikai, gazdasági és katonai érdekek figyelembevételével alkalmaz.”²¹ **A geofaktorok összessége**, köztük – az ásványkincsek elhelyezkedése mellett – **az akadályok és mozgást elősegítő tényezők összessége** határozza meg leginkább az adott geopolitikai térség gazdasági és katonai jellemzőit, valamint **az adott állam geostratégiai pozícióját**. Alapjában véve a geostratégiai pozíció nem kizárólag a földrajzi pozíciótól, a „tértől” függ, mivel meghatározásakor résztényezőként megjelennek a gazdaságföldrajzi tényezők, az erőforrások, a diplomáciai kapcsolatok, a társadalmi rendszer és az ezeken alapuló gazdasági teljesítőképesség, összességében a „hatalom” jellege és mértéke. Ennek alapján írja Heinz Brill német geopolitikai szakíró, hogy a „geostratégiai helyzetről a konkrét tér-hatalom-konstelláció számításba vételével beszélnek (...) a **geostratégiai helyzet a tér és a hatalom összefüggése**.”²²

1.2. A tengeri, a kontinentális és az űr-geostratégia fontosabb modelljei, elméletei

1.2.1. Jelentős geopolitikai/geostratégiai elméletek, modellek, térideológiai célrendszerei

A tengeri és a kontinentális államok leírására a geopolitika művelői különféle geopolitikai/geostratégiai elméleteket, modelleket, térideo-

---

²⁰ Turcsányi Károly - Hegedűs Ernő: A nagy távolságú (stratégiai) légi szállítás perspektivikus eszközei - a gazdaságosság hatása a geostratégiai térre I-II. rész, Katonai Logisztika 2012.

²¹ Bill Heinz: A geostratégia fogalmának jelentősége. Österreichische Militarische Zeitschrift, 1996. 3. sz. 301-306. o.

²² Bill Heinz: A geostratégia fogalmának jelentősége. Österreichische Militarische Zeitschrift, 1996. 3. sz. 67. o.

lógiaikat hoztak létre. „A XX. században doktrínák és „*térideológiák*” (mint pl. Mahan-doktrína, Heartland-elmélet, Rimland-elmélet, Truman-doktrína, dominóelv), úgy vázolhatók, mint *geopolitika*.”²³

A *geostratégiai törekvések* általában:

- a saját *geostratégiai pozíció javítására*, például a melegtengerekre való kijutás megvalósítására, hajózható nyílttengeri kikötők megszerzésére stb.;
- illetve *egyensúlypolitikára*, ennek érdekében például a kontinentális területek stabilitásának fenntartására, biztonsági zónák és övezetek létrehozására, egyes központi „*magterületek*” feletti ellenőrzés megtartására stb. irányulnak.

A *kontinentális államoknál* gyakori a *tengeri geostratégiai pozíció* megszerzésére, javítására irányuló törekvés. A birtokolt tengeri, illetve óceáni határoknak biztosítaniuk kell a tengerre való zavartalan kijutást. Hiába rendelkezik pl. egy adott állam jelentős kiterjedésű tengeri határokkal, ha mindössze *beltengerekre* nyílnak vagy azok túlzottan északi pozíciójukból következően a *befagyás* miatt időben csak korlátozottan hajózhatók. Amennyiben egy állam esetében a nyílt óceánra vezető hajózási keresztmetszetet ellenséges haditengerészeti hatalom által uralt szigetek, szorosok, partszakaszok zárják le, akkor annak *geostratégiai helyzete* továbbra is *bezártnak*, kontinentálisnak mondható.

Tengeri államok esetében gyakori a kontinentális államok tengerre kijutásának korlátozására irányuló törekvés, amely mögött saját biztonságuk garantálásának érdeke húzódik meg. Ennek érdekében a tengeri hatalmak – az *egyensúlypolitika* megvalósításával, fenntartásával – elkerülni törekszenek, hogy egy hegemon hatalom jöjjön létre a kontinentális területeken. Ez ugyanis azzal fenyegethet, hogy annak kezében akkora gazdasági hatalom koncentrálódna, melyet – akár néhány kikötő birtoklása esetén is – a tengeri fölényüket veszélyeztető jelentős flottaépítésre használhat fel. Ez a tengeri hatalmak szempontjából gazdasági és katonai biztonsági fenyegetést jelenthet, amely adott esetben a fegyveres konfliktus kialakulásának veszélyét is magában hordozza.

A kontinentális hatalmak *geostratégiai célrendszere* (tengerre kijutás) és a tengeri hatalmak *geostratégiai törekvései* (újabb, náluk erősebb tengeri hatalom létrejöttének meggátlása) tehát ellentétesek. A két *geostratégiai erő* *egyensúlya*, illetve ennek az *egyensúlynak* a

---

²³ Mező Ferenc: A geopolitika formaváltozásai. I. fejezet In.: „Geopolitika és hatalomelmélet a XX. században” Polgári Szemle, 2006. 2. évfolyam, 12. szám

megbomlása gyakran mutatható ki a világtörténelem jelentős eseményei mögött meghúzódó egyik fontos okként. Erre alighanem a legjobb példát az első világháborúhoz vezető eszkalációs folyamatokban megjelenő brit-német – és részben francia-német – ellentét szolgáltatja, amely az egységes Németország (Német Császárság) kialakulását követően rohamosan növekvő ipari kapacitásra támaszkodó haditengerészeti fejlesztések és az ezzel párhuzamosan jelentkező gyarmatosítási célok deklarálása okán bontakozott ki.²⁴

A geostratégiai elméletek fejlődése a különféle stratégiai szintű és/vagy jelentőségű szállítóeszközök fejlődésével is kölcsönhatásban van. A geostratégiai nagytereket ugyanis **geopolitikai törésvonalak** (hegyláncok, tengerek, sivatagok) választják el egymástól, amelyek – a kettős, egyszerre földrajzi és politikai logikájú geopolitikai értelmezés alapján – akár politikai, kulturális, történeti, vallási, nyelvi és etnikai különbségek mentén is kialakulhatnak. *Kulcsfontosságúak azok a technikai lehetőségek, szállítókapacitások, amelyek a geopolitikai törésvonalak által szétválasztott nagytereket összekötik* (hajózási csatornák, alagutak, hidak, vasútvonalak, mélyvízi kikötők stb.). A nagytereket különféle stratégiai szintű (nagy mennyiségű áru és nyersanyag szállítására alkalmas) **szállítási kapacitások** (vasútvonalak, mélyvízi kikötővel rendelkező hajózási útvonalak, csővezetékek stb.) kötik össze egymással. Itt rá kell mutatni ezek fejlődésére:

- a *hajó szerepe* például a XV. századtól, Amerika felfedezésének időszakától kezdődően kezdett meghatározóvá válni a világtengereken a kontinensek közötti tömeges szállításban, és ezzel megnőtt a *tenger*, mint szállítmányozásra és kereskedelemre alkalmas földrajzi elem jelentősége is. Ennek hatására fogalmazódtak meg a **tengeri geostratégia** elméletei (pl. Mahan elmélete);
- a *vasút szerepe* a XX. század elejére vált a geostratégiát meghatározó tényezővé (pl. Berlin-Bagdad vasút, Transzszibériai vasút stb.), és ezzel erősítette a *kontinentális területek* szerepét, stratégiai értékét, amely elősegítette a **kontinentális geostratégia** elméleteinek megfogalmazását (pl. Mackinder elmélete);
- napjainkra az *úrkorszak* köszöntött be. A világűrhez, mint földrajzi térséghez mind a tengeri, mind a kontinentális nagyhatalmak hozzájuthatnak. Napjaink ipari társadalma már nem elképzelhető a navigációt, hírközlést-kommunikációt, informatikát és a hadviselést egyaránt hatékonyan szolgáló műholdak kiterjedt

---

²⁴ vö. Vadász Sándor: 19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Európa és az Európán kívüli országok. Osiris Kiadó, Budapest, 2011. 65-70. o.

hálózata nélkül, ezért az űrhöz való hozzáférés létfontosságúvá vált. Felértékelődtek az űrrakéta indítására fokozottan alkalmas egyenlítőközeli rakéta-indítóhelyek, felálltak a nagyhatalmak űrparancsnokságai, és felvetődik az **űr-geostratégia** gondolata.

1.2.2. A tengeri geostratégia és Mahan elmélete

A nagyhatalmak működésének egyik leglényegesebb hadászati jellemzője az erő kivetítésének képessége távoli térségekbe annak érdekében, hogy politikai érdekeiket globális szinten is képviselni tudják. E tekintetben kiemelkedő fontosságú a tengeri hatalom birtoklása, melynek nemcsak katonai, de gazdasági, kereskedelmi aspektusai is meghatározóak. A geostratégiával foglalkozó szakirodalom egy jelentős irányzata magasabb rendűként, **elérendő geostratégiai pozícióként jelöli meg a tengeri pozíciót**. Ennek egyaránt van általános értelemben vett gazdasági, illetve katonai jelentősége.

A katona-tudós családból származó **Alfred Thayer Mahan** (apja a West Point katonai akadémián volt professzor) admirális 1890-ben jelentetett meg egy könyvet a „*Tengeri erők szerepe a történelemben 1660 és 1782 között*” címmel, s később 18 műve jelent meg a tengeri hatalommal, stratégiával és hadviseléssel kapcsolatban. Mahan könyve volt az első átfogó, modern tudományos munka a tengeri hatalomról. Bár megállapításait főleg a Napóleoni kor tengeri ütközetei és stratégiája alapján vonta le, számos, általa elsőként leírt összefüggés beigazolódott később a XX. század során is, sőt napjainkban is komoly figyelmet érdemel:

- a tengeri hatalom és a kereskedelem nélkülözhetetlen egy nagyhatalom számára;
- a tengeri kereskedelemhez megfelelő kereskedelmi és ezt megvédő hadiflottát kell építeni és fenntartani. Ezzel a saját katonai és kereskedelmi érdekek védelme mellett az ellenfeleket is vissza lehet szorítani;
- a tengeren nagyhatalomra szert tevő állam térdre kényszeríthet nála szárazföldön erősebb államokat is²⁵;
- egy állam tengeri erejét számos tényező együttesen befolyásolja: hadi és kereskedelmi flottáinak mérete, kikötőinek, bázisainak jellemzői, partjának hossza és tagoltsága;

---

²⁵ Pl. Nelson admirális angol flottájának hozzájárulása Napóleon végső vereségéhez, illetve 15 évvel munkája megjelenése után a látványos orosz vereség Japánnal szemben 1905-ben.

- kiemelte a politikai és katonai vezetés, irányítás, szervezés és a képzett emberállomány (tengerészek, katonák, mérnökök stb.) együttes szerepét.

Mahan elsőként kategorizálta az államokat geostratégiai szempontok szerint, a tengerekhez való hozzáférés (kikötők száma, partvonal hossza és tagoltsága, az ország alakja, mérete, tengerhez viszonyított helyzete) alapján. Szerinte a történelemben a legjelentősebb szerepet Európa és Ázsia hajózó népei, valamint a szintén tengeri kapcsolattal rendelkező, Európától függetlenül is cselekedni képes szigetek (Anglia, Japán, USA) játszották. Úgy tekintett a tengeri fegyverkezésre, mint a nagyhatalmi státusz tényleges fokmérőjére. Munkássága és elméletei korszakos jelentőségű hatást gyakoroltak a kor tengeri nagyhatalmainak stratégia elképzeléseire. Leszögezte, hogy a tenger óriási lehetőségeket kínál az egyes államok számára, hiszen *a vízi szállítás mindig előnyben lesz a szárazföldivel szemben, mivel „a vízi úton történő utazás és áruszállítás mindig könnyebb és olcsóbb volt a szárazföldinél.”*²⁶ **A flották elsődleges feladata így a saját tengeri közlekedés biztosítása, illetve háborúban az ellenség tengeri közlekedésének megakadályozása.**²⁷ **A tengeri hatalom katonai szempontból megjelenő előnyével kapcsolatban a geostratégiával foglalkozó jelentős mennyiségű szakirodalom írja le, hogy „nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy a modern időkben a tengeri hatalmak és koalíciók vagy megnyertek vagy döntetlenre vittek minden olyan nagy háborút, amelyet kontinentális hatalmakkal és koalíciókkal folytattak (...) a kontinentális és a tengeri hatalmak közötti nagy ütközetekben az utóbbiak szisztematikusan előnyt élveztek.”**²⁸ Az eszmetörténeti kutatás kimutatta, hogy egy időszakban *„a geopolitika (...) döntő hatalmi tényezőnek tekintette a tengert és annak uralását, másodikként a szárazföldet”*²⁹. Mahan tehát elsődleges, előnyös geostratégiai pozícióként kezelte a tengeri, míg másodlagosként a kontinentális elhelyezkedést.

A tengeri hatalom abszolút formájában azt jelentené, hogy annak birtokosa az ellenőrzött tengert, illetve óceáni területet mindenkor és teljes egészében tűz alatt tarthatja. Mivel ez gyakorlatilag sem a múlt-

---

²⁶ Gazdag Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. Zrínyi, Budapest, 2006. 25. o. illetve Mahan, Alfred Thayer: The Influence of Seapower upon History 1660-1783; Dower Publications, Inc. New York, 1987. 25. o.

²⁷ Mahan, Alfred Thayer: The Influence of Seapower upon History 1660-1783; Dower Publications, Inc. New York, 1987. 25-28. o.

²⁸ Gazdag Ferenc (szerk.): Geopolitika és biztonság. Zrínyi, Budapest, 2006. 20-21. o.

²⁹ Uo. 62. o.

ban, sem napjainkban – a repülőgéphordozók, azaz a tengeri tűzerő légi dimenzióba emelésének, így hatótávolsága megnövelésének korában sem lehetséges, **a tengeri hatalom elsődleges feltétele és geostratégiai kulcstényezője a tengersizorok, kikötésre alkalmas partszakaszok és kulcspozícióban lévő szigetek uralása**, mivel ott a tengeri hatalom teljes mértékben fenntartható. Ennek természetesen nélkülözhetetlen feltétele a haditengerészeti flotta létezése.

Mahan szerint a **tengeri uralom** az az állapot, amikor egy állam – hadi és kereskedelmi célra egyaránt – szabadon használja a világtengert, ugyanakkor lehetetlenné teszi annak használatát ellenségei számára.³⁰ Kimondja, hogy végső soron a flották feladata a kereskedelem biztosítása.³¹

A tengeri hatalom lényegéről, annak **gazdasági** vonatkozásairól a híres XVI. századi angol felfedezőnek, Walter Raleigh-nek tulajdonított mondást idézi Gorskov szovjet haditengerészeti teoretikus fő művében: **„Aki a tengert birtokolja, azé a világkereskedelem is. Az pedig, akinek a kezében van a világkereskedelem, birtokolja a Föld gazdaságát és magát a világot”**³².

A 2022-ben kitört orosz-ukrán háború egyik fő stratégiai motívuma a Krím félsziget orosz megszállása és megtartása, amely arra utal, hogy a tengeri geopolitika modellje ma is fontos szerepet játszik a nagyhatalmi érdekek érvényesítési törekvéseiben.

1.2.3. *A kontinentális geostratégia és Mackinder geopolitika-elmélete: Oroszország, mint magterület (Heartland) és viszonya a Köztes-Európához*

Az önálló kelet-európai középhatalmak kordon-övezetének létrehozására irányuló antanttörekvés a magterületet képező Oroszország elszigetelésének geopolitikai eszköze volt. A brit és a francia diplomácia és vezérkar munkája során a Párizs-környéki békerendszer geostratégiai hátterét a **brit (és francia) geopolitikai iskolák** képezték.³³

---

³⁰ Kaiser Ferenc: A blokád elmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben. Aetas, 2007. évi 4. sz.

³¹ Alfred Thayer Mahan: Military Strategy, A General Theory of power Control. Annapolis, MD, 1987 (1967), Naval Institute Press, 72. o.

³² Gorskov, Sz. G.: Az állam tengeri hatalma. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983. 380. o.

³³ Hegedűs Ernő: „Geopolitika,” továbbá. „Haushofer, Karl Ernst” szócikkek. In: Ravasz István (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon, Petit Real Kiadó, Budapest, 2000. 203-204 ill. 282-283. o.

A **brit geostratégiai iskola** Sir John Halford Mackinder 1904-1919 közötti geopolitika-elméleti munkásságához köthető. 1887-től Oxfordban tanított, majd a London School of Economics Földrajz Tanszékének vezetője volt. A brit birodalom érdekeinek védelmében a földrajz, a történelem, valamint az európai és az ázsiai civilizációk összekapcsolásával és a közöttük lévő összefüggések bemutatásával dolgozta ki a kulcsövezetről, a magterületről szóló elméletét. „A földrajz a történelem kulcsa” címen 1904-ben az Angol Királyi Földrajzi Társaságnál megtartott előadásában fektette le alaptételét, amely szerint Oroszország olyan magterület (*Heartland*), amely középen helyezkedik el Nyugat és Kelet, Európa és Ázsia között. A **tengeri és szárazföldi haderők versenyének** elemzése a történelem során képezte kutatásának fő irányát, illetve nála kapott legnagyobb hangsúlyt a *mobilitás* kérdése is. Arra a következtetésre jutott, hogy a történelem során 1492-ig a gyorsabban mozgó haderőkkel rendelkező politikai-katonai erők, városállamok, birodalmak stb. ragadták magukhoz a hatalmat.³⁴ 1492-től számíthatjuk a Kolumbiánus kort, amikortól a szárazföldi haderők mobilitása, ereje és történelmi jelentősége alulmaradt a tengeri hatalmakhoz képest, és a hódítások áttevődtek a szárazföldről a tengerekre, illetve a tengerparti területekre.³⁵

MACKINDER KORSZAKOLÁSA AZ URALKODÓ SZÁLLÍTÁSI-KÖZLEKEDÉSI MÓD SZERINT

1. számú táblázat

Történelmi kor	Uralkodó közlekedési-szállítási eszköz	Főkéntben lévő hatalom geostratégiai pozíciója	Főkéntben lévő hatalom által uralt geostratégiai nagytérség
Pre-Kolumbiánus kor (- 1492)	ló, teve	Kontinentális hatalom (lovashadseregekkel)	Kulcsövezet (Heartland)
Kolumbiánus kor (1492-1916)	vitórlás hajó	Tengeri hatalom (flotákkal)	Külső peremív (Világsziget)
Post-Kolumbiánus kor (1916-)	gőzhajó, vasút, gépjármű, repülőgép	Azonos erejű a kontinentális és a tengeri hatalom	A teljes, globális földrajzi tér (magterület, köztes és külső gyűrű)

³⁴ A késő római kortól 1492-ig a lovas (esetenként tevé) hadak voltak a legerősebbek és szinte legyőzhetetlenek. Ugyanakkor igen gyorsan egész kontinenseket szeltek át a nomád hordák, tehát szinte bárhol, saját területeiktől távol is bevetettek voltak.

³⁵ Mindez számos találmánynak volt köszönhető: vitórlás hajó, hajóágyú, iránytű, sextáns, korszerű térképek stb.

A tengeri haderő ekkor már mobilabb, hatékonyabb volt, mint a szárazföldi haderő. A XIX. század közepén újabb fordulat következett be; vasutak kezdték behálózni a szárazföldeket, melyek új, gyors és biztonságos szállítási lehetőséget kínáltak polgári és katonai célokra egyaránt. A tengeri és a szárazföldi erők alkalmazási lehetőségei nagyjából kiegyenlítődték.

A gondolat másik, mobilitáshoz kapcsolódó része szerint nem mindegy, hogy hol, a Föld mely részén csapnak össze a szárazföldi és a tengeri hatalmak. Az elmélet alapján a világ három nagy térségre osztható. Az elsőt, a **magterületet** (*pivot area*, **heartland**), nagyjából Oroszország képezi. Erre a területre hosszú távon igaz lehet, hogy *soha senki nem tudta elfoglalni*.³⁶ Ez alapvetően szárazföldi terület, ahol tengeri hatalom nem tudja megvetni a lábát. A **magterületet** egy *belső gyűrű* övezi, mely magában foglalja az eurázsiai kontinens többi, tengerparttal rendelkező részét is. Ez a terület a magterület és a tengerek felől is elfoglalható, befolyásolható. A *külső gyűrű* Amerika, Afrika és Ausztrália kontinenseiből és a Brit-szigetektől áll. Ezt a területet, az ún. „világszigetet”, a tengeri hatalmak népesítették be, illetve gyarmatosították, és valószínűleg a jövőben is meg fogják őrizni itteni befolyásukat.³⁷ Mindezek alapján *ütközőzónának* a belső gyűrű tekinthető, amely a tengeri és a szárazföldi hatalmak lehetséges összeütközéseinek színtere.³⁸

Mackinder a nemzetközi viszonyok alakulása szempontjából döntő fontosságúnak tartotta az államok földrajzi elhelyezkedését és a technikai fejlődés által is befolyásolt földrajzi terek és sajátos jellemzőkkel rendelkező övezetek szerepét. „A földrajz a történelem kulcsa” címen már idézett előadása szerint a kulcsövezet központi állama, a magterület (*Heartland*) azért Oroszország, mert ha az egyesül a perifériák kontinentális hatalmainak valamelyikével (Németországgal vagy Kínával), gazdaságilag és földrajzilag is képessé válik a Világsziget ellenőrzésére (Eurázsia) és *olyan flotta építésére, amellyel legyőzheti a tengeri hatalmakat*. Felidézzük, amikor Nagy Katalin birtokba vette Ukrajnát és

---

³⁶ Pap, Norbert - Reményi, Péter - Végh, Andor - Kitanics, Máté - Vati, Tamás: Geopolitikai szótár. PTE, Pévcs. http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz7/geopoitikai_foldrajz/www/ch02.html (Letöltés ideje: 2023. 09. 27.)

³⁷ India és Burma kivételével az angol gyarmatbirodalom is ebben a tengeri hatalmak uralta külső zónában alakult ki.

³⁸ Szilágyi István: A földrajz a történelem kulcsa - 150 évvel ezelőtt született Sir Halford J. Mackinder, a geopolitika klasszikusa. Magyar Tudomány 2011. évi 11. szám.

a Krímet, majd flottát épített a Fekete-tengeren. Mackinder kulcsövezet-konceptiója a szárazföldi és a tengeri hatalom vetélkedése tekintetében *meghatározó jelentőségre tett szert* a nemzetközi viszonyok alakítása folyamatában is. Ez alapján kerültek létrehozásra az első világháború után a **kelet-közép-európai kis államok, mint kordonövezet, azzal a céllal, hogy meggátolják a Németország és Oroszország közötti összeütközést.** Ez bármely fél győzelme esetén a két geostratégiai térség esetleges egyesítését eredményezhetné. Mackinder szerint: *„A kulcsállam javára felboruló erőegyensúly – melynek eredményeként kiterjeszkedhet Eurázsia peremterületeire – lehetőséget teremthet arra, hogy a hatalmas kontinentális erőforrásokat flottaépítésre használja fel, és ez előrevetítené a világbirodalom megjelenését. Ez megtörténhetne, ha Németország szövetségre lépne Oroszországgal.”*³⁹ Kelet-Európa hatalmi-geopolitikai egyensúlyszerepét a következőképp határozta meg:

*„Aki Kelet-Európát uralja, uralja a Magterületet;
Aki a Magterületet uralja, uralja a Világszigetet is;
Aki uralja a Világszigetet, uralja a világot.”*⁴⁰

A tengeri hatalmak számára ezért veszélyes egy „Euro-Ázsiai Világsziget” létrejötte, mert egy ilyen hatalom egyfelől kijut a tengerekre, másfelől erőforrásai megelőzik a tengeri hatalmakét, amely hosszú távon tengeri hegemoniához vezethet (Európa, Oroszország és Kína egyesülési folyamatai). **Mackinder** elmélete szerint tehát – amely az antantra is hatással volt – Oroszország nem „*egyesülhetett*” Németországgal, a két állam együttes gazdasági erőforrásai ugyanis kihívást jelentettek volna. A kontinentális államok túlzott megerősödése lehetőséget teremthetett volna a flottaépítés anyagi-ipari-erőforrás bázisának megteremtésére, amely veszélyeztethette volna a tengeri erőegyensúlyt, ezzel pedig a világkereskedelmet, a világgazdaságot és a biztonságpolitika legmagasabb szintjén generálhatott volna válságot.

³⁹ „1917-ben Oroszország megroppant és összetört. ... Amennyiben Németország úgy határozott volna, védekező állásban marad a Franciaországgal közös rövid határszakaszon, és fő erőt Oroszország ellen veti be, nem lehetetlen, hogy a világon jelenleg látszólag béke lenne, ám e békére rávetné árnyékát *egy német Kelet-Európa, amely a teljes magterület felett rendelkezik.* A brit és az amerikai szigetlakók túl későn ismerték volna fel a stratégiai veszélyt.” Csizmadia Sándor, Molnár Gusztáv, Pataki Gábor Zsolt: Geopolitikai szöveggyűjtemény Budapest, 1999. 27., 34-35. o.

⁴⁰ John Halford Mackinder: A Demokratikus ideálok és a valóság (Democratic Ideals and Reality). 1919.

Ennek szellemében a brit - és lényegében az antant - geopolitikai iskola fő célkitűzései:

1. *megakadályozni Németország és Oroszország szövetségét vagy egyesülését;*
2. *megakadályozni egy olyan jelentős kontinentális állam létrejöttét, amely kijutva a világtengerekre, fenyegetheti a brit tengeri hegemóniát, különös tekintettel a Földközi- és a Fekete-tenger biztosítására a Szezei-csatorna vonatkozásában. Ha létrejön egy erős flotta építésére alkalmas erős kontinentális hatalom, akkor földrajzilag kell elszigetelni és meggátolni kijutását a világtengerekre.⁴¹*

Az 1. célkitűzéshez kapcsolódott a **francia geopolitikai iskola kordon-államok létrehozására irányuló geopolitikai** koncepciójával. A 2. célkitűzés olyan államok működését támogatta, amelyek elfoglalják a tengerparti sávot Oroszország előtt: a balti államok és Finnország, illetve délen Ukrajna.

*A „cordon sanitaire” vagy Köztes-Európa „két (vagy több) hatalmi centrum közti határvonalat vagy pufferzónát jelent (...). Egy kifejezetten geopolitikai ihletésű fogalom; eredetileg A. Penck 1915-ös munkájából eredeztethető (...). **Köztes-Európát** egy Finnországtól Görögorszáig húzó-dó, észak-déli sávként értelmezhetjük, ami a német és orosz érdekszféra közé eső területeket jelenti (...). Ugyancsak az ütközőzóna-szerepet erősíti az I. világháború után megvalósult francia elképzelés, miszerint egy kisállamokból álló cordon sanitaire-t kell húzni, aminek célja a kommunista ideológia által hajtott orosz terjeszkedés visszatartása volt.”⁴²*

A veszélyes új bolsevik államalakulat „védőövezettel” való elszigetelésének reményében „az antant szövetség vezetői ... az önálló balti államokat és Lengyelországot megfelelő védővonalnak, „egészségügyi folyosónak” (cordon sanitaire) tartották a szovjet bolsevizmus európai elterjedésével szemben.⁴³

---

⁴¹ Eközben a kontinentális hatalmak éppen a világtengerekre kijutás biztosításán munkálkodtak: német részről ennek eszköze a Kieli-csatorna építése és a jütlandi döntő ütközet kiprovokálása volt, míg orosz részről éppen a Krím birtoklása, a tengerszorosokon átjutás biztosítása vagy a Japán elleni 1905-ös tengeri háború volt.

⁴² Igari András: Köztes-Európa belső határai – kulturális, gazdasági és geopolitikai szempontok alapján. Köz-gazdaság, 2022/1. sz. 17 (1). pp.

⁴³ Barta Róbert: Az első világháború helye, értékelése a nemzetközi kapcsolatok történetében.

https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/22._a_nagy_haboru_emlekezete.pdf (Letöltés ideje: 2023. 08. 22.)

1. számú ábra. Az I. világháború után a Párizs környéki békek által létrehozott Köztes-Európa a Szovjet-Oroszországot elszigetelő kordon-államokkal⁴⁴

Államok egész sora jött létre, biztonságpolitikát stabilizáló cézzal. „Az I. világháború után Európa keleti felén kisállamok tűntek fel Németország és Szovjet-Oroszország között, a zsugorodó vagy eltűnő birodalmak helyén. Ennek az ún. Köztes-Európának kellett volna a kontinentális egyensúlyt garantálnia és „**cordon sanitaire**”-ként, »egészségügyi övezetként« elszigetelnie Moszkvát.”⁴⁵ A francia és

⁴⁴ Szegő Iván Miklós: Köztes-Európa vagy Kelet-Közép-Európa: törékeny ország-lánc lett a békeszerződések eredménye. https://hat-had.blog.hu/2018/11/22/koztes-europa_vagy_kelet-kozep-europa_torekeny_orzaglanc lett_a_bekeszerzodesek_eredmenye

⁴⁵ Szegő Iván Miklós: Köztes-Európa vagy Kelet-Közép-Európa: törékeny ország-lánc lett a békeszerződések eredménye. <http://elsovh.hu/koztes-europa-vagy-kelet-kozep-europa-torekeny-orzaglanc-lett-a-bekeszerzodesek-eredmenye/> (Letöltés ideje: 2023. 09. 12.)

a francia irányítású lengyel politika csak egy önálló Ukrajnával kiegészülve látta biztosítottak a kordonövezet működőképességét. Ennek érdekében szálltak partra brit és francia intervenciós csapatok Odeszszában és a Krímben, terveik szerint geostratégiailag elszigetelve a bolsevik Oroszországot a Fekete-tengertől.⁴⁶

Az aktuálpolitika szintjén a bolsevik hatalom célja a „*forradalom exportja*” volt Németországba, azonban a geopolitika szintjén *Mackinder meglátása helyesnek bizonyult a valós veszélyről*: egy felbomlott Osztrák-Magyar Monarchia és egy meggyengült, baloldali mozgalmak által belpolitikailag destabilizált Németország nyilvánvalóan egy olyan hatalmi vákuumot teremtett Közép-Európában, melynek kihasználásával Szovjet-Oroszország egy olyan szövetséges-csatlós államokból álló övezet létrehozásában reménykedhetett, mint amilyennek a létrehozását 1945-ben volt képes megvalósítani. **Mackinder rámutatott arra, hogy ha Németországot bekebelezi Oroszország, akkor az így felhalmozott ipari-gazdasági potenciál (és a rendelkezésre álló kikötők) már alkalmasak egy globális jelentőségű haditengerészet megépítésére.**

A Varsón át Berlin felé irányuló szovjet-orosz hadműveletek mögött 1919-1920-ban tehát egy elméletileg reális orosz nagyhatalmi törekvés húzódott meg. A „*kommunizmus exportja*” tehát valójában csak eszköz volt és nem cél. **A valós cél a földrajzi térségek** (autark geostratégiai térségek) **és az itt fellelhető erőforrások** (nyersanyag, gyárak, munkaerő, vasúti infrastruktúra és kikötők) **megszerzése volt.** Az antant ennek a katonai fenyegetésnek a hatására, az 1919-1922 között ötmillióra növekedett szovjet Vörös Hadsereg műveleteinek az elhárítására és az európai társadalom ideológiai-fizikai felbomlasztásának a megakadályozására törekedett, amikor az alábbi intézkedéseket fogantatóította:

- intervenciós háború Szovjet-Oroszország ellen;
- *Szovjet-Oroszország földrajzi elszigetelését biztosító köztes államok kordonjának létrehozása Közép-Európában, melyek nemcsak elszigetelik Oroszországot Németországtól és a tengerektől, de katonai erőt is képesek felvonultatni ellene.*

---

⁴⁶ Továbbá a Kaukázus előterében. Északon is tudatosan szigetelték el Oroszországot a tengerre kijutástól az antant intervenciós csapatai, amikor tevékenyen részt vettek Finnország és a Balti államok létrejöttében. Hasonló elszigetelési törekvések mutatkoztak a távol-keleti Oroszország antant ellenőrzésének megvalósítása során.

A 2022-ben kitört ukrán-orosz háború során az 1918-1922 között az antant által létrehozott „cordon sanitaire” államok képezik a NATO Oroszország elleni védelmének keleti falát, amely a korabeli geopolitikai-geostratégiai koncepció időállóságára utal.

1.2.4. Űr-geostratégiai megfontolások, az űrstratégia kezdete

Napjainkra az *űrkorszak* köszöntött be. Napjaink ipari társadalma már nem elképzelhető a navigációt, hírközlést-kommunikációt, informatikát és a hadviselést egyaránt hatékonyan szolgáló műholdak kiterjedt hálózata nélkül. Az űrhöz való hozzáférés katonai szempontból is létfontosságúvá vált. 2021. január 1-jén 3372 műhold keringett a Föld körül több mint 80 ország és szervezet működtetésében, jelentősen hozzájárulva a világ lakossága számára a mindennapos és megszokott szolgáltatások biztosításához. Az űrrendszerek és kapcsolódó technológiáik ma már a globális kritikus infrastruktúra egyre növekvő szegmensét képezik. E műholdak több mint 10%-a ismerten katonai célokat szolgál, és közel 80%-uk legalább is kettős felhasználású (civil-katonai, kereskedelmi-katonai vagy kormányzati-katonai). Belátható, hogy napjainkban nem létezhet korszerű hadviselés űrképesség nélkül. A gyakorlatban is meghatározó jelentőségű és széles körű űrhadviselési képességről az 1991-es Öböl-háború óta beszélhetünk, amikor már műholdalapú technológia biztosította a kommunikációt, a hely- és időmeghatározást, a navigációt, illetve a felderítési információkat, köztük az ellenfél rakétaindításainak érzékelését és helymeghatározását.⁴⁷ Napjaink korszerű hadviselése elképzelhetetlen a műholdak alkalmazásán alapuló GPS navigáció, illetve a műholdas helymeghatározó rendszerek (pl. GPS) által vezérelt precíziós fegyverek vagy a műholdakon keresztül folytatott hírközlés alkalmazása nélkül.⁴⁸ Az USA mintegy 1300 műholdból álló, hatrétegű űrvédelmi rendszer kiépítésén dolgozik.⁴⁹ A jövőben az űrből a földfelszínre ható fegyverzet elterjedésével lehet számolni.

Az elmúlt évtizedben a NATO különböző műveleteiben egyre szélesebb körben támaszkodott az űrbeli képességekre a különböző műveleteiben, mely végül az űr, mint a legújabb műveleti tartomány hivatalos elismeréséhez vezetett. Az Amerikai Egyesült Államok infravörös érzékelővel ellátott műholdrendszere a NATO részére időbeni figyelmeztetést biztosít ballisztikus rakéta indításáról, karakterizálja a rakétaindítást, illetve adatok

---

⁴⁷ Uo. 21. o.

⁴⁸ A GPS az amerikai tulajdonú műholdas helymeghatározó rendszer neve, de az orosz Glonass, vagy a kínai Beidou is alkalmas ugyanezekre a célokra.

⁴⁹ Hegedűs Ernő – Hennel Sándor: Többdimenziós (multidomain) hadműveletek. Hadtudomány 2022. évi 2. sz.3-31. o. DOI 10.17047/HADTUD.2020.30.2.3

továbbításával biztosítja a rakéta nyomon követését. Felálltak a nagyhatalmak űrparancsnokságai, katonai stratégiáikban az űrrel kapcsolatos célkitűzések fogalmazódtak meg, így létrejött az űr-geostratégia.

Az **űr-geostratégia** definíciójának megfogalmazásakor „Everett Dolman professzor, amerikai asztropolitikai szakértő (a Légierő Légi Parancsnoki és Személyzeti Főiskolájának oktatója) Halford Mackinder és Alfred Mahan, a XX. század nagy geopolitikai tudósainak írásaira épít. Nevezettek hozzájárultak a stratégiai gondolkodás formálásához; ehhez a földrajzi realitásokon, területeken túl figyelembe vették azt is, milyen módon hathatnak ezekre az új technológiák. A geopolitikával foglalkozók tudják, hogy a kereskedelmi folyosók – valamint az a tény, hogy ki ellenőrzi ezeket – fontos szerepet töltenek be a történelem során. Az asztropolitika is hasonló megközelítést alkalmaz, átemelve azt a kozmosz kontextusába, *ahol a hely, a távolság, az üzemanyag-készletek és a tudomány alakulása mind fontos tényező.*”⁵⁰ Az üzemanyag-felhasználás minimalizálása szempontjából űrrakéta indítására fokozottan alkalmasak az egyenlítőközeli rakétaindítóhelyek. Innen indulva a felbocsátás kevesebb üzemanyagot követel, illetve *adott rakétával több hasznos terhet juttathat a világűrbe.* Földrajzilag felértékelődtek az űrrakéta indítására fokozottan alkalmas egyenlítőközeli rakétaindítóhelyek, ezért ezeknek a költséges infrastruktúráknak a birtoklása, ellenőrzése vagy elvesztése stratégiai fontosságú. Egyaránt egyenlítőhöz közeli bázis: pl. Bajkonur az orosz Szozuz és Progressz (teherszállító) űrhajók számára, a Kennedy Űrközpont Floridában, illetve a Guyana Űrközpont - az Európai Unió legnagyobb űrrepülőtere Francia Guyanán.

Az orosz-ukrán háború egyik mellékszála – amelyre a következő cikkben térünk ki – éppen az oroszok Bajkonurban (Kazahsztán) kiépített űrrakétaindító-bázisának jelentőségével, vagy esetleges elvesztésének kérdésével is foglalkozik.

2. Az ukrán állam geopolitikai viszonyai

2.1. Ukrajna főbb földrajzi jellemzői, regionális felosztása és geopolitikai törésvonalai

Ukrajna államiságát – mint minden államét – jelentékeny mértékben meghatározzák az **állam geopolitikai viszonyai**. Területét négy termé-

---

⁵⁰ Tim Marshall: A földrajz hatalma - tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére. Park Könyvkiadó, Budapest, 2022. 376-377. o.

szetes határ osztja Észak-Dél, illetve Kelet-Nyugat tájolású geopolitikai térelemre.⁵¹

A Dnyeper egy olyan kelet-nyugati felosztást ad Ukrajnának, mely történelme során számos esetben játszott szerepet és számos esetben képezte a megszálló hatalmak közötti természetes határt. Hasonlóképpen jelentős szerepet játszott az ország történelmében területének északi és déli régióra osztása: **az ország északi része erdősült, dombos (helyenként *mocsaras*) terület, míg déli része sztyeppe.**

2. számú ábra. Geopolitikai törésvonal Ukrajnában az erdős terület és a sztyepperégió határa mentén⁵²

Ezek a jelentős terepviszony-különbségek szintén befolyásolták az ukrán történelmet, mivel gyakran más megszálló államok tartották ellenőrzésük alatt az északi erdős, és megint más államok a déli sztyeppe régiót.⁵³

⁵¹ Karácsony Dávid: A társadalmi tagoltság és a régiók eredete, arculata Ukrajnában. Földrajzi Értesítő 2006. LV. évf. 3–4. füzet, pp. 375–391.

⁵² Karácsony Dávid: A társadalmi tagoltság és a régiók eredete, arculata Ukrajnában. Földrajzi Értesítő 2006. LV. évf. 3–4. füzet, 375-391. o.

⁵³ Turcsányi, Károly – Molnár, Gábor: A 2022-ben kirobbant orosz-ukrán háború történeti és geopolitikai hátterének orosz megközelítése. In: Katonai Logisztika 30. évf. 2022/3-4. sz. (5-45. o.), 41. o., illetve Turcsányi, Károly – Molnár, Gábor: A független ukrán állam kialakulása és az orosz-ukrán háborúk történeti háttere. In: Katonai Logisztika 30. évf. 2022/1-2. sz. (5-40. o.), 36 o.

A legfontosabb geopolitikai törésvonal Ukrajnában az erdős terület és a sztyepperégió határa mentén húzódik: az erdőrégióra a szláv lakosság és a lengyel megszállók jelenléte nyomta rá bélyegét, a sztyepperégióra pedig a különféle nomád népek (tatárok, kunok) jelenléte; a két területen alakult ki az ukrán népesség.⁵⁴ (A népesség jelenkori alakulására vonatkozó adatokról a háború kapcsán később írunk.)

Ukrajna területe a Krím félszigettel 603 700 km², ezzel – Oroszország után – Európa második legnagyobb területű állama. Szomszédai keletről és északkeletről Oroszország, északnyugatról Fehéroroszország, nyugatról Lengyelország, Szlovákia és Magyarország, délnyugatról Románia és Moldova, míg délről a Fekete-tenger és az Azovi-tenger határolja. Az országban 459 város és további 885 kisváros található, fővárosa és adminisztratív-gazdasági központja az ország északi részén elhelyezkedő dnyeper-parti Kijiv. Kulcsfontosságú kikötővárosokkal rendelkezik a Fekete-tenger partvidékén – pl. Odessza és kiemelt fontosságú a Krím félsziget.

Az ukrán területek tagolása az alábbiak szerint végezhető el elsősorban *a Dnyeper mentén történő természetes kettéosztása* mentén, illetve *a tengerhez való gazdaságföldrajzi viszonyt* vizsgálva:

- a Dnyepertől nyugatra fekvő ún. **Jobb parti Ukrajna** (továbbiakban: **Nyugat-Ukrajna**) az ország mezőgazdasági területe, a gabonatermelésre is kiválóan alkalmas feketefölddel;
- a Dnyepertől keletre fekvő ún. **Bal parti Ukrajna** (továbbiakban: **Kelet-Ukrajna**) a jelenleg háborúval leginkább érintett terület, amely Ukrajna *nehézipari központjait, bányavidékeit és legnagyobb atomerőművét* foglalja magába (a Dnyeper vízierőműve termel villamos energiát az alumíniumkoháshoz);
- **Dél-Ukrajna és a Krím** (az Azovi- és a Fekete-tenger partvidéke) az ország kikötővárosait (pl. Szevasztopol, Odessza, Herszon) és hajógyárait (pl. Nyikolajev) magába foglaló országrész.

Nyugatról kelet felé haladva a nyugat-ukrajnai régió gazdaságában első helyen említendő az **ukrán mezőgazdaság**. Az ország *legfontosabb exporttermékei a mezőgazdaságból származnak. A kivitel nagy részét gabonafélék, illetve különféle növényi olajok teszik ki. Növénytermesztésének az alapját a búza, rozs, kukorica, rizs, zab termés-*

---

⁵⁴ Uo. 377-379. o.

tése képezi. Egyéb termesztett növények: cukorrépa, napraforgó.⁵⁵ Termőterületei jó minőségű feketeföldből állnak, melyekre alapozva *Ukrajna adta egykor a teljes szovjet mezőgazdasági termelés 25%-át.* Hatalmas termékeny mezőgazdasági területeinek köszönhetően *a 4. helyen helyezkedik el a világ gabonaexportőreinek sorában.* Az országban 2016-ban 66 millió tonna gabonát termeltek, ebből 43,8 millió tonna került exportra. A gabonát döntő részben tengeri szállítással exportálják, a fekete-tengeri kikötőkből (elsősorban Odessza, Nyikolajev, Mariupol stb.).

Mezőgazdasági exportja a világpiac szereplőinek élvonalában van, és ezáltal működése több százmillió ember élelemellátását befolyásolja. Ezért nem feltétlenül az ukrán bevételi oldalról kell vizsgálni ezt a folyamatot, hanem inkább arról az oldalról, hogy az ukrán élelmiszerexport kiesése milyen biztonságpolitikai és világgazdaság-instabilitási hatással jár.

2.2. Az ország gazdaságának közlekedési és szállítási szektora

Az **ukrán vasút** hosszúság alapján a 14. leghosszabb, utasforgalmát tekintve a 6., teherforgalma pedig a 7. legnagyobb a világon. A vasútvonalak hossza az országban meghaladja a 30 ezer km-t. A teherforgalomban első helyen áll a vasút, amely a teljes teherforgalom 45%-át teszi ki. Vasúton szenet, vasércet, kőolajat, építőanyagokat, mezőgazdasági-, kohászati-, gépgyártási termékeket szállítanak.

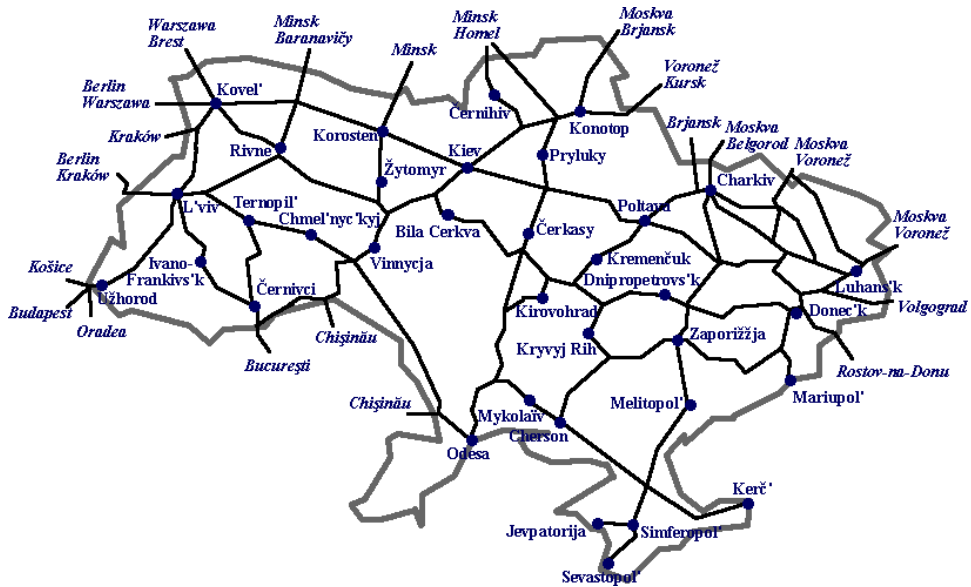
Legfontosabb vasútvonalak: Donyec-medence–Krivij Rih, Harkiv–Kijiv–Lviv, Odessza–Kijev–Moszkva, Donyec-medence–Kijiv–Lviv–Csap–Budapest/Prága. A hálózat széles nyomtávú, a teherkocsik száma 174 939 db, a mozdonyoké 2718 db (volt a háború előtt). Legnagyobb vasúti csomópontok: Kijiv, Harkiv, Dnyipro, Lviv, Kovel, Kobotop, Csap.

Az ukrán folyami hajózás a teher- és személyszállításban a közlekedési ágazatokon belül az utolsó helyen áll. Teherszállításban az építőanyagok, szén, koks, vasérc, mangánérc szállítása dominál. Legjelentősebb folyói a Dnyeper, a Dnyeszter és a Donyec, amelyek lehetőséget biztosítanak tömegáru hatékony szállítására. A folyami közlekedésben a Dnyeper-medence játssza a fő szerepet (Dnyeper, Pripjaty, Gyeszna). A Dnyeperen helyezkednek el a legnagyobb folyami kikötők: Kijiv, Kremencsuk, Dnyipro, Zaporizzsja. A Dnyeszter

---

⁵⁵ Megemlíthető továbbá: kender, dohány, len, burgonya, zöldségek, illetve a cseresznye, dió, barack, szőlő.

folyami hajózásának fontosságát az adja, hogy Odessza térségében éri el a Fekete-tengert. További folyami hajózás a Duna alsó szakaszán, a Déli-Bugon, illetve a Dnyeszteren történik.

3. számú ábra. Az ukrán vasút fővonalai hálózatának térképe⁵⁶

Ukrajna legnagyobb **tengeri kikötői**: Odessza, Illicsevszk, Mikolajiv, Mariupol, Izmajil. A tengeri szállításban a kőszén, kőolaj és kőolajszármazékok, építőanyagok vannak túlsúlyban.

A **légi közlekedés** a hosszú távú személyszállításban és a gyorsan romló áruk szállításában játszik fontos szerepet. Legnagyobb repülőterek Ukrajnában: Boriszpili nemzetközi repülőtér (Kijiv), Kijivi nemzetközi repülőtér, Hosztomeli repülőtér (teherszállítás), Harkivi repülőtér, Donyecki repülőtér, Odessza, Szimferopol és Lviv repülőtere.

Közúti közlekedés szempontjából megemlítendő az utak gyenge minősége, rossz állapota.

Vezetékes szállítás: Ukrajna területén több belföldi és nemzetközi csővezeték található, köztük a Barátság kőolajvezeték, Micsurinszk–Kremencsuk kőolajvezeték, Davas–Kijiv–Moszka gázvezeték, Sebelinka–Dnyipro gázvezeték, Krivij Rih–Odessza–Chişinău gázvezeték, Urengoj–Pomari–Ungvár gázvezeték.

⁵⁶ Ukrajna vasúti közlekedése.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/88/Rail_Map_Ukraine.png

3. Az orosz-ukrán háború geopolitikai és geostratégia tényezőinek vizsgálata a közvetlenül érintett régiók és geofaktorok vonatkozásában

3.1. Az orosz-ukrán érdekellentétek természetének általános geopolitikai jellemzői

Tanulmányunk előző részében⁵⁷ már részletesen bemutattuk, hogy melyek voltak a mai orosz geopolitikai gondolkodást, az ún. *neoeurázsianizmust* leginkább meghatározó folyamatok. Ennek az orosz geopolitikai irányzatnak a legfőbb ismérveit a jelenkor vonatkozásában az alábbiakban foglaltuk össze:

- az orosz nép, Oroszország „*messianisztikus*” volta, küldetése;
- Oroszország birodalmi státuszának szükségszerűsége;
- a történelem során kialakult „*hagyományos*” orosz érdekszférák feletti közvetlen vagy legalább közvetett befolyás helyreállítása;
- az USA vezette egypólusú világrend megszüntetése.⁵⁸

Hivatkozott tanulmányunk az itt felsoroltakat elsősorban az orosz történelem kontextusában és tágabb értelemben vett elméleti alapon vizsgálta, azaz, hogy milyen tényezők és folyamatok hatására alakult ki az említett *neoeurázsianista* irányzat. Munkában ezeknek a felsorolt ismérveknek a gyakorlati kérdéseit tekintjük át a jelenkor vonatkozásában, kiegészülve a geopolitikai és geostratégiai szempontokkal.

Ami a *neoeurázsianizmus* ismérveinek első pontját (Oroszország és az orosz nép messianisztikus, valamely küldetés beteljesítésére való elhivatottságát) illeti, az a jelenkor vonatkozásában szorosan összefügg a második ponttal: a nagyhatalmi (birodalmi) státusz helyreállításával. Valójában a többi ismérv is ebből következik, ugyanis, ha a stratégiai gondolkodás klasszikus cél, módszer és eszköz megközelítését alkalmazzuk, akkor kijelenthető, hogy ez képezi a (vég)célt, amely megvalósításának módját, azaz módszerét a rendelkezésre álló nemzeti erőforrások, vagyis az eszközök (diplomáciai, gazdasági, katonai stb.) felhasználása határozza meg. A klasszikus stratégiai gondolkodás alapelve ugyanakkor, hogy a stratégiai célok-

---

⁵⁷ Lásd Turcsányi – Molnár (2022/a.) i.m.

⁵⁸ Uo. 26. o.

nak mindig egyértelműnek kell lenniük, miután csak így lehet mérlegelni, hogy a cél elérése milyen módszerrel valósítható meg, és az milyen eszközöket követel meg. E tekintetben kijelenthető, hogy a „*nagyhatalmi státusz*” egy meglehetősen rugalmasan értelmezhető cél, a nagyhatalmiságnak ugyanis nincsenek pontos, egyértelműen meghatározott és egyetemesen elfogadott értékmérői. A nagyhatalmi státusz materializálódhat egy kialakult nemzetközi gyakorlatban, intézményes keretek között, vagy különböző, a nemzetek erőforrásait (képeiségeit) számszerűsítő megközelítés alapján is. Ami a nemzetközi gyakorlatot illeti, a 18. sz. és az *első világháború* közötti időszakban pl. viszonylag egyértelmű volt, hogy kik minősültek nagyhatalomnak; a korszak fegyveres konfliktusait lezáró béketárgyalásokon vezető szerepet játszó országok, amelyek érdekei meghatározták az adott konfliktust követő rendezési folyamatokat. Akkoriban ide az Egyesült Királyságot, Franciaországot, a Habsburg Birodalmat (utóbb Osztrák-Magyar Monarchiát), Poroszországot (utóbb Németországot) és az Orosz Birodalmat sorolták. A nemzetközi kapcsolatrendszer legfőbb jellemzője ekkoriban a „*hatalmi erőegyensúly*” volt. A felek elismerték, hogy vannak – nem statikus, hanem változó – befolyási övezeteik, ugyanakkor a konfliktusok rendezésekor a fő szempont az volt, hogy megakadályozzák egy hegemon hatalom kialakulását.⁵⁹ Ez a pentarchia a *napóleoni háborúkat* követően az ún. öthatalmi rendszer/szövetség formájában „*intézményesült*”. A felek ekkor megállapodtak abban, hogy minden olyan kihívás és konfliktus kezeléséről, amely az 1815-ben kialakított „*új rendet*” veszélyeztetheti, öthatalmi konferenciák keretében tárgyalnak és azokat konszenzusos döntés alapján rendezik.⁶⁰ Egyes nézetek szerint az intézményes nagyhatalmi státusz meghatározásának tekinthető pl. az ENSZ Biztonsági Tanácsának (a továbbiakban ENSZ BT) állandó tagsága is.⁶¹ Ez minden kétséget kizáróan helytálló nézet, amennyiben a szervezet 1945-ös felállításának időszakát nézzük, hiszen az akkori öt állandó tag (Egyesült Királyság, Franciaország, Kína, Szovjetunió, USA) valóban

⁵⁹ Itt szükséges kihangsúlyozni, hogy ez a megközelítés a gyakorlatban leginkább Európára, illetve a kontinenssel közvetlen összeköttetésben lévő egyéb régiókra (pl. Észak-Afrika) igaz, miután az Egyesült Királyság a gyarmatbirodalma révén területileg, valamint gazdasági és kereskedelmi tekintetben is egyértelmű fölénybe került a többi „*nagyhatalommal*” szemben.

⁶⁰ Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az elöltöltő fegyverek korában. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015. 17-19. o.

⁶¹ Great Powers: <https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/acref/9780195176322.001.0001/acref-9780195176322-e-653?rskey=gM07Lw&result=646> (Letöltés ideje: 2023. 10. 03.)

a *második világháború* utáni évek nemzetközi kapcsolatrendszerére legnagyobb hatást kifejteni képes nemzetek voltak. Miként egykoron az öthatalmi rendszerben, úgy az ENSZ BT állandó tagságának státuszában is a legfőbb feladat a kialakított új nemzetközi rend biztosítása lett: „A Szervezet gyors és hathatós cselekvésének biztosítása érdekében a tagok a nemzetközi béke és biztonság fenntartásáért a fő felelősséget a Biztonsági Tanácsra ruházzák és elismerik, hogy a Biztonsági Tanács e felelősségből folyó kötelességeinek teljesítésekor az ő nevükben jár el.”⁶² A jelenkorra vetítve azonban az ENSZ BT állandó tagsága legfeljebb már csak szimbolikus jelentőséggel bír, hiszen az Egyesült Királyság és Franciaország már messze nem rendelkezik akkora befolyással a nemzetközi kapcsolatrendszerben, mint korábban⁶³, illetve, ha valóban ez lenne a nagyhatalmi státusz érték-mérője, akkor Oroszország célja (nagyhatalmiság) biztosítottnak tekinthető lenne, miután a Szovjetunió jogutódállamaként továbbra is az ENSZ BT állandó tagja. Mindemellett az állandó tagok erőviszonyait tekintve jelentős különbségek mutathatók ki: a katonai képességek tekintetében az USA az egyetlen, amely globális erőkitérítési képességekkel rendelkezik, amely mellett gazdasági és kulturális befolyása sem elhanyagolható, míg Kína elsősorban gazdasági tekintetben emelkedik ki. Az orosz cél, a nagyhatalmi státusz felújítása ezért a *neoeurázsianista* megközelítéssel kapcsolatban fentebb közölt ismérvek közül Oroszország esetében valójában a „*hagyományos orosz érdekszférák*” feletti közvetlen vagy legalább közvetett befolyás helyreállításával és az USA vezette egypólusú világrend megszűntetésével függ össze.

A kettő viszonyát vizsgálva megállapítható, hogy orosz szemszögből előbbi egy köztes, utóbbi pedig egy hosszú távú célként értelmezhető, miután a realitásokat tekintve még a „*hagyományos*” orosz érdekszférák feletti ellenőrzés megvalósíthatóságának lehetősége is erősen kétséges. Az USA vezette „*unipoláris világrend*” elsőszámú kihívója pedig sokkalta inkább Kína, mint Oroszország lehet. A nagyhatalmi státusz nemzetközi gyakorlatban, intézményes keretek között vagy a nemzeti erőforrások (képességek) értékelése szerinti megítélése tekintetében ezért Oroszország számára utóbbi kiszélesítése, fejlesztése képezheti a nagyhatalmiság alapját. Ez a stratégia cél, módszer és eszköz alapú megközelítése tekintetében pedig azt jelen-

⁶² 1956. évi törvény az egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. V. Fejezet, 24. cikk, 1.

⁶³ Great Power:

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095905559> (Letöltés ideje: 2023. 10. 03.)

ti, hogy az érdekérvényesítéshez szükséges eszközökre helyeződik a hangsúly. A tényleges orosz nagyhatalmiság megteremtése tehát a nemzeti erőforrások, azaz eszközök függvénye, amely fejlesztése az orosz érdekszférának tekintett területek feletti befolyás megszerzésével biztosítható. Legalábbis elméletben, ha az orosz szemszög megértésére törekszünk. Mindez elsősorban a gazdaság és részben a demográfiai tényezők vonatkozásában jelenthet „*hozzáadott képességet*” Oroszország számára. A modern *neoeurázsianista* orosz geopolitikai iskola talán legismertebb – és **Vagyimir Putyinra** is igazoltan nagy hatást kifejtő – képviselője, **Alekszandr Dugin** már 1997-ben egyértelműen megfogalmazta az orosz nagyhatalmi törekvésnek az egykori „*orosz érdekszférával*” való összefüggését: „*Oroszország (...) egyik leglényegesebb geopolitikai igénye a »birodalomépítés«.* (...) *Ha Oroszország (...) nem tér vissza a saját stratégiai, politikai és gazdasági befolyási övezetébe, az ideiglenesen elvesztett eurázsiai térségekbe, akkor katasztrófába sodorja magát és a »Világsziget« valamennyi népét is.*”⁶⁴ Az idézett szövegből látható, hogy az „*orosz érdekszférának*” tekintett térségek Oroszország számára stratégiai, politikai és gazdasági jelentőséggel rendelkeznek, és így eszközök a cél megvalósítása érdekében.

Ez alapján az orosz megközelítésben az „*orosz érdekszférának*” tekintett Ukrajna, mint a végcél elérése szempontjából lényeges „*eszköz*” jelenik meg. A két ország közötti interakciókat vizsgálva ezért Oroszország *aktív*, Ukrajna pedig *passzív* vagy *reaktív* szereplőnek tekintendő. Az ukrán politikai célok Oroszország irányába ugyanis nem mutattak túl azon a minimális célon, mint amely minden állami szereplő alapvető célja: a szuverenitás biztosítása. Ukrajna, mint szuverén állam az EU- és a NATO-tagság igényét már jóval 2014-et megelőzően is megfogalmazta, ugyanakkor az ország korábban még társadalmilag megosztottabb volt a nyugati integráció és az Oroszországhoz fűződő kapcsolatok kérdésében. Oroszország mindemellett képes volt politikai és gazdasági nyomásgyakorlással is befolyásolni az ukrán vezetést. 2010-ben **Viktor Janukovics** lett Ukrajna elnöke, politikai csoportosulása, a Régiók Pártja pedig többnyire orosz vagy legalábbis oroszpartí tagokból állt. **Janukovics** politikája bizonyos tekintetben egy, a nyugat és Oroszország közötti tranzitországgként működő Ukrajna kialakítására törekedett. Az EU-val való gazdasági kapcsolatok fejlesztését, illetve részben az EU biztonságához – a

⁶⁴ Dugin, Alekszandr: A geopolitika alapjai. In: Siselina, Ljubov – Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, 2004. (333–366. o.) 337–346. o.

terrorizmus elleni küzdelméhez – való hozzájárulást vizionálta, ugyanakkor az ország korábban megfogalmazott NATO-csatlakozási szándékát visszavonta és egy olyan semleges Ukrajnában gondolkodott, amely egyaránt szerepet vállalhat a NATO-nak és Oroszországnak is a nemzetközi biztonság fenntartása érdekében végrehajtott, nem háborús katonai műveleteiben. Ezzel egyidőben ugyanakkor az Oroszországgal való gazdasági kapcsolatok erősítésére is törekedett, illetve hajlandónak mutatkozott arra is, hogy megújítsa Oroszországgal a szevasztopoli tengeri bázis bérleti szerződését. A nemzetpolitikában pedig – miután a párt gerincét is nemzetiségiek, elsősorban oroszok alkották – a nemzetiségi jogok kiszélesítését tervezte, különösen a nemzetiségi nyelvhasználat vonatkozásában. Politikája, amelyet végig kísért a korábbi ukrán kormányokat is jellemző korrupció és jogilag vitatható lépések sokasága, az országon belül jelentős törést idézett elő. Az ellenzéki erők **Janukovics** politikáját „*ruszifikációs*” kísérletnek bélyegezték. Az ország jövőjét illető viták – leegyszerűsítve – a nyugati integrációt támogató „*nemzeti*” és az azt ellenző „*oroszbarát*” politikai táborok kialakulásához vezettek. 2013 telétől kezdődött meg előbbieket tömeges tüntetéssorozata, amely 2014 februárjában végül **Janukovics** bukásához vezetett. Oroszország elsősorban a **Janukovicsot** korábban támogató ukrainai orosz lakosság irányába – akiket egyébként is erős szkepticizmus jellemzett a **Janukovics** után felálló, „*nemzeti*” kormány irányába megnyilvánuló politikája miatt – információs műveleteket hajtott végre, jelentősen eszkalálva ezzel a belpolitikai feszültséget. Mindemellett támogatta az orosz nemzetiségek körében szerveződő fegyveres csoportokat is, akik közé fedett műveletek keretében orosz szakszolgálati és különleges rendeltetésű erők szivárogtak be. Mindez fontos szerepet játszott a *krimi és a dombászi válságban*, illetve a félsziget annexiója már azt megelőzően bekövetkezett, hogy az ukrainai választásokra sor került volna.⁶⁵

Oroszország tehát az „*érdekszférának*” tekintett Ukrajna vonatkozásában, miután a politikai és gazdasági eszközök alkalmazása nem hozta meg a kívánt eredményt, a katonai erő eszközehez folyamodott; igaz, akkor még csak korlátozott keretek között, egy *háborús küszöb alatti fegyveres konfliktust* előidézve. A nyugati integrációt támogató ukrain „*nemzeti*” erők hatalomra kerülése ugyanis orosz

---

⁶⁵ vö. „Little Green Men”: a primer on Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013-2014. United States Army Special Operations Command, Fort Bragg, North Carolina. 25-33. o.: https://www.jhuapl.edu/sites/default/files/2022-12/ARIS_LittleGreenMen.pdf (Letöltés ideje: 2021. 08. 22.)

szemszögből egyértelműen a régóta képviselt, az „*orosz érdekszférákba történő visszatérés*” ellehetetlenítésének veszélyét vonta maga után, amely a végcél megvalósításához (nagyhatalmiság) szükséges köztes céltól, illetve eszköztől fosztaná meg Oroszországot. Az Ukrajnára kifejtett orosz politikai, gazdasági és katonai nyomás következménye ugyanakkor az lett, hogy Kijev még inkább elköteleződött a nyugati integráció mellett. A *krími annexiót* követő évben elfogadott új ukrán Nemzeti Biztonsági Stratégia már kifejezett célként nevesítette újra az EU-hoz és a NATO-hoz való csatlakozás szándékát⁶⁶, amelyet természetesen megerősített annak 2021-es változata is.⁶⁷ Ukrajna céljai tehát minden tekintetben Oroszország céljaival ellentétesek lettek, mivel azok a nyugati integrációval éppen az „*orosz érdekszférából*” történő elszakadásra törekedtek. Mindemellett további ukrán törekvésnek tekinthető még az ország regionális hatalommá válásának célja is, elsősorban katonai és gazdasági tekintetben. Mindez a stratégiai dokumentumok tekintetében a legegyszerűbben a 2018 novemberében elfogadott, az Ukrán Fegyveres Erők Haditengerészeti Erőinek Stratégiája 2035 dokumentumban fogalmazódott meg, amelyben olyan haditengerészeti képesség kialakítását határozták meg célként, amely „*szükséges Ukrajna számára ahhoz, hogy a Fekete-tengeren túl is biztosítsa nemzeti érdekeit, hozzájárulva a világ békéjéhez és stabilitásához.*”⁶⁸ A dokumentum másik passzusa erre vonatkozólag pedig már az ukrán nemzeti érdekeknek a „*világtengereken*” való biztosítását is említi, így abban Ukrajna lényegében egy legalább korlátozott erőketívítési képesség kialakításának célját fogalmazta meg. A stratégia mindemellett kitér a Fekete-tenger és az Azovi-tenger gazdasági jelentőségére is, különös tekintettel az itt kitermelhető természetes gázokra és nyersolajra.⁶⁹ A Fekete-tenger térsége így Ukrajna számára a regionális hatalmi ambíció elérése szempontjából katonai és gazdasági vonatkozásban is egyaránt stratégiai jelentőségű, amely azonban jelenleg csak a térség visszafoglalásával valósítható meg. Összességében tehát megállapítható, hogy

⁶⁶ Lytvynenko, Oleksandr – Fluri, Philipp – Badrack, Valentyn: The Security Sector Legislation of Ukraine. Genava – Kyiv, 2017. 138. o:
https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (2022. 08. 11.)

⁶⁷ Ukrajna Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2021:
<https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121> (Letöltés ideje: 2023. 04. 02.)

⁶⁸ Strategy of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine 2035.:
<https://navy.mil.gov.ua/en/strategiya-vijskovo-morskyh-syl-zbrojnyh-syl-ukrayiny-2035/> (Letöltés ideje: 2023. 02. 07.)

⁶⁹ Uo.

ha az orosz és az ukrán hosszú távú stratégiai célokat összevetjük, akkor azok a 2014 után kialakult helyzetet követően semmilyen formában nem összeegyeztethetők. Az alábbiakban azt vizsgáljuk meg, hogy az Ukrajna elleni orosz katonai agresszióknak milyen geopolitikai és geostratégiai vonatkozásai lehetnek a háború tekintetében, illetve, hogy az Ukrajna, mint „*érdekszféra*” feletti befolyás megszerzése miként lehet eszköz az orosz végcél megvalósítása szempontjából. Ezt két közvetlenül érintett térség viszonylatában tekintjük át; az ún. Köztes-Európa és a Fekete-tenger vonatkozásában. Utóbbi ugyanakkor szorosan kapcsolódik egy másik térséghez, a Mediterráneumhoz is. Arra törekszünk választ keresni, hogy az említett régiók milyen módon járulhatnak hozzá az orosz törekvésekhez, illetve, hogy az azok fölötti közvetlen vagy közvetett befolyás vizionált megszerzése miként módosítaná Oroszország katonaföldrajzi helyzetét és az ország védelmének lehetőségeit, szöges ellentétben az ukrán érdekekkel.

3.2. A Köztes-Európa régió

*A geopolitika és a geostratégia elméletének első nagyszabású gyakorlati konzekvenciájára éppen a Köztes-Európa régióban került sor, amely szorosan összefüggött Ukrajna 1917-ben kikiáltott rövid-életű függetlenségével is. Az antant hatalmak ekkor Közép-Európában államok sorát hozta létre (Lengyelország, Csehszlovákia, Nagy-Románia, Jugoszlávia) Oroszország és Németország elszigetelése céljából. Ez – a „cordon sanitaire” – egy nagyszabású, történelmi léptékű kontinentális geostratégiai koncepció volt. Megszületésének időszakában már mintegy másfél évtizede foglalkoztatta a szakmai közvéleményt az a brit geostratégiai elmélet, amely szerint Közép-Európa ellenőrzése az egész világ feletti kontroll egyik legfontosabb eleme (J. H. Mackinder). Már 1916-ban megfogalmazták a geopolitikában egy lehetséges Köztes-Európa („Zwischeneuropa”) kiterjedését és funkcióját.⁷⁰ Ez egy Finnországtól Görögorszáig terjedő, Közép-Európa keleti régióját alkotó geostársztégiai övezet, mely övezetbe Kelet-Beloruszsiát és **Ukrajnát is beleértették**, és amelynek meghatározó szerepet tulajdonítottak a német és az orosz birodalmak közti erőegyensúly fenntartásában is.⁷¹ Ilyen módon az 1917-ben létrejött független *Ukrajna geopolitikája és geostratégiai szerepe jellemzően a Köztes-Európa modell részeként, e modell vizsgálatával értelmezhető.**

⁷⁰ Pándi Lajos: Köztes-Európa 1763-1993. Kiadó: Osiris Kiadó-Századvég Kiadó. Budapest, 1997, 798. p.

⁷¹ Igari András: Köztes-Európa belső határai – kulturális, gazdasági és geopolitikai szempontok alapján. Köz-gazdaság, 2022/1. sz. 17 (1). pp.

A frissen megalakult független Lengyelország 1919-es ukrajnai offenzíváját az antant hatalmak már azért támogatták fegyverszállításokkal, mivel érdekelték voltak egy, *a szovjet-orsz területeket Európától elszigetelő védőöv létrehozásában. 1920. április 21-én az ukrán Petljura és József Piłsudski lengyel elnök katonai segítségnyújtásról szóló kétoldalú lengyel-ukrán megállapodást írt alá. Piłsudski nemcsak katonai támogatást ígért, de főszerepet is vállalt a közös offenzívában.*⁷² *„A független Lengyelország nem létezhet, nem fog fennmaradni a független Ukrajna nélkül”* – állította **Piłsudski**.⁷³ Mindeközben **Trockij** haderőszervező tevékenységének eredményeképpen a *Vörös Hadsereg létszáma már 1919-ben átlépte az egymillió főt, 1920-ban a hárommilliót, majd 1921-ben az ötmilliót. „Kiderült, hogy az 1917 végén hatalomra került bolsevikokkal nem lehet se együttműködni, se a hatalmukat megdönteni. Párizs ezért egy új Kelet-Európai politika kialakítására kényszerült: (...) Ez volt a húszas években az új Közép- és Kelet-Európai államokból kialakított szövetségi rendszer.*”⁷⁴ A továbbiakban a francia reálpolitika célja az lett, hogy nem felszámolni, hanem az értékes peremterületek birtokbavételével el kell szigetelni a bolsevik-orsz államot. *„Lavergne tábornok 1918. október 10-én terjedelmes jelentést küldött a francia vezérkarnak. A tábornok a Vörös Hadsereg megerősödésére hívja fel a figyelmet, s ez szerinte azzal a következménnyel fog járni, hogy a bolsevizmus egy éven belül kisugározza majd »gyászos« hatását egész Európára. Ezt szerinte csak katonai erővel lehet megakadályozni. Becslése szerint legalább 500 ezer főnyi hadsereg kellene a beavatkozáshoz, s ebben az oroszországi szovjetellenes erők nincsenek benne. (...) Elsősorban Ukrajna és a Krím félsziget elfoglalását jelölte meg. ... Berthelot tábornok a Dunai Hadsereg létrehozására kapott megbízást, s arra, hogy szervezze újjá a román hadsereget ... A francia miniszter-*

⁷² A lengyel haderő létszáma 1919 áprilisban csak 170 000 fő, de 1919 szeptemberében már 540 000 fő volt. Az antant által biztosított hadfelszerelések – 1500 db ágyú, 2800 db géppuska, 400 ezer db puska, 200 páncélaútó, 800 tehergépkocsi stb. –, amelyekkel ütőképessé tették a lengyel haderőt, a kijevei hadjárat sikerével kecsegtettek. *Renault FT-17 francia tankokból Lengyelország 120 darabos mennyiségét kapott.* Megjegyzendő, hogy az ukrán haderő jócskán elmaradt a lengyel szövetséges hadsereg színvonalától. 1920 augusztusában Ukrajna 20 000 fős haderejének Lengyelország 29 000 db puskát, 328 géppuskát, 38 db 3-hüvelykes ágyút, 6 db nehézágyút, 2 000 db sátrat, 17 autót stb. adott át. Gebei Sándor: Az ukrán kérdés a nemzetközi béketárgyalásokon (1918–1921). Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XLIII 71–101 (2015). 86. o.

⁷³ Gebei Sándor: A rigai béke (1921) centenáriuma kapcsán. Akit Clio elbűvölt. In honorem Romsics Ignác pp. 135–147.

⁷⁴ Majoros István: A szovjet kérdés a két háború közötti francia diplomáciában. Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010.

elnök ezen az ülésen (1918 december 29.) a **»cordon sanitaire« gondolatát is felvetette.**⁷⁵ Ütközőállamokra („cordon sanitaire”) volt szükség Oroszország és Európa között. A legkézenfekvőbb megoldás Lengyelország és Románia, illetve Ukrajna megerősítése volt. *„Attól féltek ugyanis a britek és a franciák, hogy a szovjet-oroszok rátámadnak Európára (...) Valóban erre törekedtek (...), hogy kiterjesszék a befolyásukat a német birodalomra.”*⁷⁶

Tekintettel a szovjet katonai fenyegetésre, illetve az orosz állam restaurálására, vagy legalább a veszélyes új bolsevik államalakulat „védőövezettel” történő elszigetelésének reményére, **„az antant szövetség vezetői 1918 nyarára elfogadták a Szovjet-Oroszország elleni antant intervenciót.”**⁷⁷ Markáns megjelenése volt ez a **geopolitika**, mint az államtudományokkal és a hadtudománnyal részlegesen átfedő halmazt alkotó ismeretrendszer gyakorlati alkalmazásának.⁷⁸

1918. március 9-én elsőként az angolok szálltak partra Murmanszkban, majd beérkeztek a japán, az amerikai és a francia intervenció csapatai is.⁷⁹ A bolsevik Vörös Hadsereg 1918-ban ellentámadásba lendült. A szovjet-orosz haderő 1919-1920-ban támadások sorozatát kezdte meg nyugat felé. A kijelölt hadműveleti irányok Varsó-Németország, illetve Brassó-Budapest voltak.

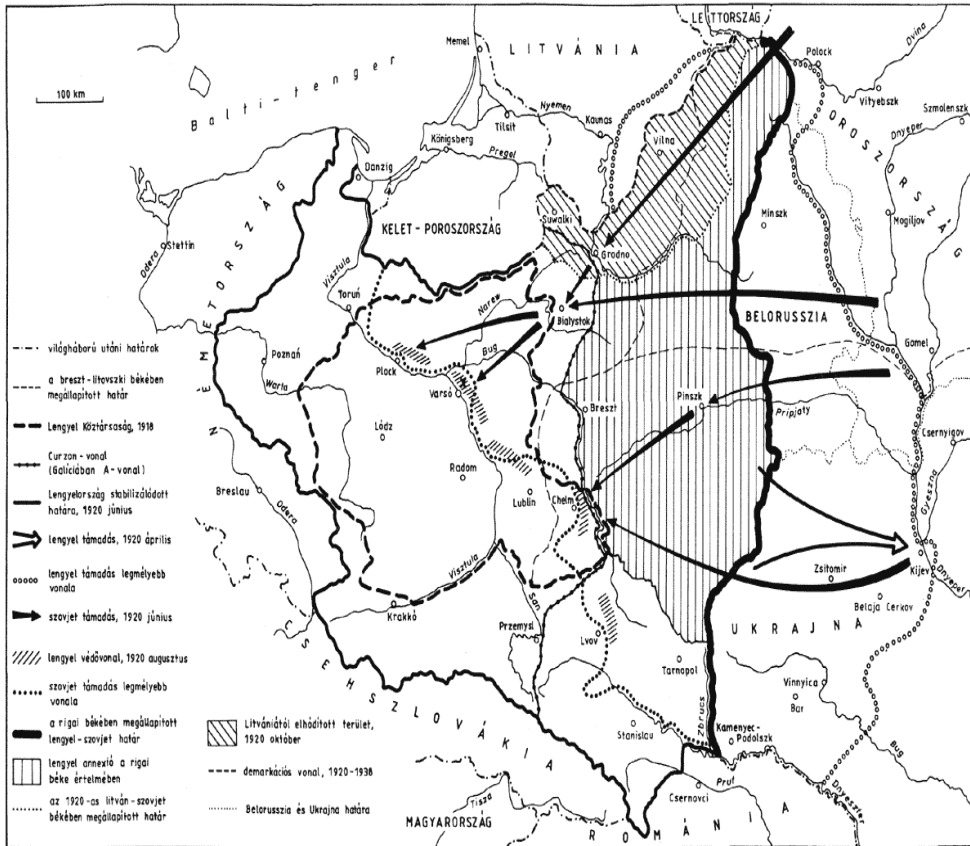
⁷⁵ Majoros István: Oroszország és a nemzetközi kapcsolatok rendszere (1917-1922). http://real-j.mtak.hu/15916/1/aetas_1993_002.pdf 18.o.

⁷⁶ A vizsulai csoda: száz éve magyar segítséggel verték porrá a szovjeteket. Udvardy Zoltán interjúja Ligeti Dávid történéssel. <https://hirado.hu/belfold/cikk/2020/08/14/a-vizsulai-csoda-szaz-eve-magyar-segitseggel-verték-porra-a-szovjeteket#>

⁷⁷ Az önálló balti államokat és Lengyelországot megfelelő védővonalnak, „egészségügyi folyosónak” (cordon sanitaire) tartották a szovjet bolsevizmus európai elterjedésével szemben. Barta Róbert: Az első világháború helye, értékelése a nemzetközi kapcsolatok történetében. https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/22._a_nagy_haboru_emlekezete.pdf (Letöltés ideje: 2023. 08. 27.)

⁷⁸ Hegedűs Ernő: „Geopolitika,” továbbá. „Haushofer, Karl Ernst” szócikkek. In: Ravasz István (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon, Petit Real Kiadó, Budapest, 2000. 203-204 ill. 282-283. o.

⁷⁹ 1919-ben az antant megerősíthette csapatait, és Kolcsak admirális parancsnoksága alatt összefogták a fehér orosz haderőt. Kolcsak elsősorban az Urál vidékét és Szibériát ellenőrizte. Ugyanekkor a Fekete-tenger és a Kaszpi-tó közti vidékről megindultak Gyenyikin fehérseregei. Gyenyikin tábornok dél-oroszországi hadereje támadást indított a Donyec-medence ellen. A nyár folyamán Gyenyikin csapatai Ukrajna tekintélyes részét elfoglalták.

4. számú ábra. Németország ellen irányuló szovjet támadások Lengyelországon keresztül 1920 júniusában

Az antant **Köztes-Európa kordon-állam övezetének (Románia, Lengyelország, balti államok, Finnország) felállításával**, intervenciós erők Oroszországba küldésével és a fehér-orosz csapatok támogatásával reagált a szovjet-orosz fenyegetésre és katonai agresszióra, illetve aktívan harcba vetette a francia-amerikai fegyverzettel felszerelt lengyel haderőt is.⁸⁰ A lengyel–szovjet háború lényegében **lengyel–szovjet-ukrán háború**, mivel részben Ukrajna területén zajlott, ukrán csapatok részvételével, a független Ukrajna létrehozásának – antant által támogatott – céljával. Az antant Lengyelország mellett támogatta Romániát is, és a két ország jelentős mennyiségű fran-

⁸⁰ A lengyel-szovjet háború az orosz polgárháborúból kifejlődött antant intervenciós háború részét képezte. Az 1917-1922 között Oroszországban dúló hatéves polgárháború, illetve az 1918-1921 között, négy éven át zajló, antant által vezetett intervenciós háború a külföldi beavatkozást és a szomszédos államokkal kitört katonai konfliktusok kirobbanását követően már egy több államot érintő klasszikus háborúvá szélesedett.

cia fegyverhez jutott. **1920 tavaszán Lengyelország megtámadta Szovjet-Oroszországot és elfoglalta Kijevet.**⁸¹ A lengyel csapatok ellen **Bugyonnij 1.** Lovashadserege, illetve **Tuhacsevszkij** vonult fel 1920 júniusában, és sikeresen visszaszorították a lengyel haderőt Kijev térségéből, egészen Varsóig. Augusztus közepén a lengyel erők azonban – szinte teljesen felmorzsolva a szovjet támadó csapatokat – győzelmet arattak a varsói csatában, majd 1920. szeptember végén a nyemani ütközetben is. 1920 októberében tűzszünet lépett életbe. Lengyelország és Szovjet-Oroszország 1920. október 12-én írta alá a fegyverszüneti egyezményt. 1922-ben pedig létrejött a Szovjetunió.

Mindkét fél, az antant által támogatott Lengyelország és Szovjet-Oroszország is Ukrajna területe felett kívánta megszerezni az ellenőrzést – ez volt a háború alapvető célja. A bolsevik Oroszország mindössze terjeszkedni kívánt: Ukrajna függetlenségét nem ismerte el, területére igényt tartott, hogy birtokba vegye annak gazdasági erőforrásait. Lengyelország az ukránokkal szövetkezve, antant támogatással harcolt Ukrajnában, **stratégiai célja: a független Ukrajna az antant által megvalósítani kívánt „Köztes-Európa” része lett volna.**⁸² *„Az I. világháború után Európa keleti felén kisállamok tűntek fel Németország és Szovjet-Oroszország között, a zsugorodó vagy eltűnő birodalmak helyén. Ennek az ún. Köztes-Európának kellett volna a kontinentális egyensúlyt garantálnia és »cordon sanitaire«-ként, »egészségügyi övezetként« elszigetelnie Moszkvát. Ám a Finnország-tól Görögországig húzódó országlánc törékeny volt.»*⁸³ Ezt utóbb, 1939 őszén Lengyelország gyors összeomlása bizonyította be a kettős német-szovjet csapás alatt. A középhatalom Lengyelország és Románia defenzív értelemben ugyan betöltötte a kordonállam-szerepet (sikeresen álltak ellen az 1920-as orosz támadásnak), de az antant 1921-es kérésének – amely szerint a lengyel haderő a győztes háború folytatásaként támadjon Kijev felé egy önálló ukrán állam létrejöttének remé-

---

⁸¹ Az Encyclopædia Britannicában így határozzák meg ezt a háborút: „Orosz–lengyel háború (1919–20), katonai összecsapás Lengyelország és Szovjet-Oroszország között, amely meg akarta szerezni Ukrajnát. (...) Bár már voltak összetűzések a két ország között 1919-ben, a háború akkor kezdődött, amikor a lengyel államfő, Józef Piłsudski az ukrán nacionalisták vezetőjével, Szimon Petljurával (1920. április 21.) egyesített erővel próbálta meg lerohanni Ukrajnát, s május 7-én el akarták foglalni Kijevet.” Encyclopædia Britannica.
<https://www.britannica.com/>

⁸² Ez a szovjet haderő nyugati irányú terjeszkedését volt hivatva meggátolni.

⁸³ Szegő Iván Miklós: Köztes-Európa vagy Kelet-Közép-Európa: törékeny országlánc lett a békeszerződések eredménye. <http://elsovh.hu/koztes-europa-vagy-kelet-kozep-europa-torekeny-orszaglanc-lett-a-bekeszerzodesek-eredmenye/> (Letöltés ideje: 2023. 07. 22.)

nyében – erő és eszköz hiányában nem tudtak eleget tenni. Ukrajnát 1922-re teljes mértékben birtokba vették a szovjet csapatok.

Napjaink aktualitása, hogy Finnország NATO-csatlakozása és Svédország ez irányú szándéka, illetve Ukrajnának a nyugati politikai-gazdasági-katonai rendszer felé tolódását követően 2022-re ismét körvonalazódik az 1918-ban antant által megalkotott „*cordon sanitaire*” államok Oroszországot Európától elszigetelő ütközőállami szerepe. Ukrajna geostratégiai helyzete a nyugati határon hasonló, mint amilyen 1920-ban volt. Ha az Oroszországgal szembeni védelem kérdését vizsgáljuk, akkor megállapítható, hogy a NATO keleti államainak szerepe is hasonló ahhoz, mint amilyen az I. világháború után létrehozott egykori „*cordon sanitaire*” országoké volt - az orosz befolyás visszaszorítása. Jelentős különbség ugyanakkor, hogy Ukrajnát nem számítva, az egykori Köztes-Európa országok ma már egy katonai védelmi szövetség, a NATO tagjai, így azok az I. világháborút követő időszakal ellentétben egy kollektív biztonsági rendszer teljes jogú tagjai. Ukrajna ezért az 1920-as évekhez hasonlóan, csupán támogatásban részesül; a szuverenitása és a területi integritása katonai erővel történő megvédésére támogatói nem vállaltak kötelezettséget. Azt csupán diplomáciai, gazdasági és katonai segélyekkel törekednek biztosítani. Oroszország számára ezért – Ukrajnát nem számítva – az egykori Köztes-Európa országaiban, amelyek a 2. világháborút követően a szovjet bábállamokká lettek és ezért azokat „*érdekszféráinak*” tekinti, az orosz befolyás restaurálása a NATO kollektív védelme miatt katonai eszközökkel nem lehetséges. Geopolitikai szempontból ez a tény jelentősen befolyásolja Oroszország nagyhatalmi ambícióit, amelyet egy politikai értelemben vett, korlátozó „*geofaktornak*” is tekinthetünk. Ukrajna esetében ugyanakkor az említett tényezők miatt ez az állapot nem áll fenn, ezért érdemes áttekinteni, hogy az orosz végcél (nagyhatalmi státusz) elérése tekintetében Ukrajna területe a Köztes-Európa régióban miként erősítheti az orosz érdekérvényesítés eszköztárát.

Hogy az Ukrajna feletti orosz befolyás Oroszország nagyhatalmi törekvéseinek egyik kardinális pontja, az nem az orosz geopolitikai gondolkodás sajátossága. Ezzel a nyugati elemzők és szakértők is egyetértenek. **Zbigniew Brzeziński**, **Jimmy Carternek**, az USA elnökének egykori nemzetbiztonsági tanácsadója, aki utóbb nem hivatalos pozícióban, de **Barack Obama** elnök alatt is ellátott ilyen jellegű tevékenységeket, az 1997-ben megjelent, „*A nagy sakktábla*” című, az amerikai geopolitikai gondolkodásra nagy hatást kifejtő művében részletesen értekezett az orosz nagyhatalmi törekvések kérdéséről. Ezzel kapcsolatban, Ukrajna vonatkozásában a következő megállapításra jutott:

„Ukrajna nélkül Oroszország megszűnik eurázsiai birodalom lenni. Oroszország Ukrajna nélkül is törekedhet birodalmi státuszra, de így alapvetően csak ázsiai birodalommá válhatna, és nagy valószínűséggel saját magát gyengítő konfliktusokba keveredne az öntudatra ébredt közép-ázsiaiakkal, akik bosszúsak lennének éppen csak megszerzett függetlenségük elvesztése miatt, amiben még déli iszlám társaik is támogatnák őket. (...) Ugyanakkor, ha Moszkva visszaszerezné az irányítást az 52 milliós lakosú, jelentős erőforrásokkal és a fekete-tengeri kijáráttal rendelkező Ukrajna felett, akkor automatikusan meglennének az eszközei, hogy egy erős, Európára és Ázsiára is kiterjedő birodalommá váljon.”⁸⁴ **Brzeziński** tehát Ukrajna tekintetében alapvetően a humán és a gazdasági erőforrások jelentőségét emelte ki, mint amelyek Oroszország nagyhatalmi státuszának megvalósításához hozzájárulhatnak, illetve az ország fekvését a Fekete-tenger vonatkozásában. Utóbbit a következő alfejezetben még részletesen tárgyaljuk.

A humánerőforrás tekintetében a 90-es évek közepe táján 52 millióra becsült Ukrajna lakossága a kivándorlás és a visszaeső születésszám miatt, a 2014-es krími válságot megelőzően már 44,5 millióra csökkent. 2021-ben 41,6 millió fő volt, de a Krím és a Donbász ténylegesen nem Ukrajna által ellenőrzött területeinek lakossága nélkül az ország akkori lélekszáma mintegy 37 millió főre volt becsülhető.⁸⁵ A 2022-es orosz offenzíva óta a menekültek és a háborús veszteségek következtében az ország népessége pedig még tovább apadt. Egyes becslések szerint 2023. január 1-én a ténylegesen Ukrajna által ellenőrzött területeken mintegy 31 millió ember élt, az 1991-es határok között pedig – tehát az Oroszország által ténylegesen ellenőrzött területek lakosságával együtt – 37, 6 millió.⁸⁶ Amennyiben a kb. 145 milliós Oroszország a krími válságot megelőzően a közel 45 milliós lakossággal rendelkező Ukrajnával, ha már csak a **Vlagyimir Putyin** által is vízionált, USA-Kanada kapcsolathoz hasonló – tehát még csak nem is közvetlen befolyást megvalósító – együttműködési rendszert tudott volna kialakítani, akkor az az orosz nagyhatalmi törekvések tekintetében, kiegészülve a mintegy 9 milliós Belarusszal, valóban jelentős humánerőforrást jelentett volna. Ellenben, ha Oroszország a jelenleg ténylegesen fennhatósága alatt álló ukrán területek mintegy 6 millió

---

⁸⁴ Brzeziński, Zbigniew: The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. Basic Books, 1997. 46. o.

⁸⁵ Fedinec Csilla – Font Márta – Szakál Imre – Varga Beáta: Ukrajna története: régiók, identitás, államiság. Gondolat Kiadó, Budapest, 2021. 399-400. o.

⁸⁶ Libanova, Ella: Ukraine’s Demography in the Second Year of the Full-Fledged War.: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-demography-second-year-full-fledged-war> (Letöltés ideje: 2023. 10. 09.)

lakosságát⁸⁷ vesszük alapul, feltételezve, hogy ezeket a területeket Oroszország képes lesz megtartani, a nagyhatalmi politika tekintetében már nem tekinthető számottevő plusz humánforrásnak. Ezeknek a területeknek a lakossága ráadásul nemzetiségi szempontból vegyes, így egy nagyjából a jelenlegi tényleges fennhatóság állandósulásával is a területek Oroszországba történő integrálása komoly belbiztonsági erőfeszítéseket követelhetne meg a jövőben. Ez még inkább igaz abban az esetben, ha Oroszországnak sikerül további – arányaiban már jóval nagyobb mértékben ukránok által lakott – területeket is birtokba vennie. Összességében tehát a jelenlegi állapotban a humán erőforrások tekintetében Ukrajna lakossága Oroszország számára nem hozzáadott humán erőforrást jelenthet, sokkal inkább rendelkezésre álló humán erőforrásokat fog lekötni, az ilyen scenáriók szerinti rendezést követően ugyanis feltételezhető, hogy a katonai igazgatás fenntartása válik szükségessé, és általában nem zárható ki annak a lehetősége sem, hogy tartósan kialakul mindkét oldalon egy erősen militarizált övezet. A gazdasági erőforrások tekintetében már más a helyzet, az orosz fennhatósága alatt álló kelet-ukrajnai területek ugyanis jelentős ipari kapacitással rendelkeznek. A Donbász már a szovjet időszakban is fontos nehéz- és hadiipari régió volt, jelentős vasérc- és szénlelőhelyekkel. Ugyanakkor itt is nagyszabású újjáépítés válhat majd szükségessé, hiszen a Donbászban már 2014 óta folynak a harcok.⁸⁸

Ami a háborúnak a geostratégiai, katonai tényezőit illeti a Köztes-Európa régióban, azt érdemes vizsgálni, hogy Ukrajna milyen szerepet játszik Oroszország katonai biztonsága szempontjából, illetve, hogy a jelenlegi háború milyen változásokat idézhet elő. Amint azt korábbi tanulmányunkban ismertettük, az orosz stratégiai dokumentumok a NATO keleti terjeszkedését már a 90-es évektől nevesítették, mint biztonsági fenyegetést. Ezek a dokumentumok ezt részben az orosz nagyhatalmi státusz helyreállítását akadályozó geopolitikai, részben pedig kifejezetten geostratégiai, katonai megfontolások alapján fogalmazták meg. Utóbbi vonatkozásában elsősorban az Oroszországgal nyugatról határos NATO országok területére történő szövetséges csapatok és fegyverrendszerek telepítését nevesítették, mint fenyegetést.⁸⁹

A katonai fenyegetések tekintetében Oroszország különösen kiemelten kezeli Ukrajna területét. **Dugin** egyenesen úgy fogalmazott, hogy Ukrajna a „*jelenlegi határok között (...) szörnyű csapás Oroszország*

---

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ Fedinec et al. 352. o., 410-411. o.

⁸⁹ vö. Turcsányi – Molnár (2022/b.) i.m. 30-36. o.

*geopolitikai biztonságára, azonos a területére való behatolással.*⁹⁰ Ukrajna ilyen szempontú értékelése egyáltalán nem új jelenség. Hadműveleti szempontból a németek már az *I. világháború* idején határozottan úgy vélték, hogy egy Oroszország elleni offenzíva esetén az ukrajnai hadműveleti irány a legkézenfekvőbb, miután innen biztosítható a legkönnyebben a csapatok nyersanyag- és élelmiszer-utánpótlása.⁹¹ A megmerevedett front miatt a tengelyhatalmaknak ugyan az *I. világháborúban* nem sikerült Ukrajna mélységébe előnyomulni, azonban alapvetően erre a logikára épült a lengyelek már említett, Szovjet-Oroszország elleni offenzívája is. Ugyanez elmondható a BARBAROSSA hadműveleti tervről is. Ebben egy északi és egy déli hadszíntér került kijelölésre, és a déli hadszíntéren alkalmazott erők (Dél Hadseregcsoport) hadműveleti céljaként a hadműveleti terv a következőket határozta meg: *„a Pripjaty mocsárvidéktől délre kettős átkarolást kísérel meg. (...) Ukrajnában a Dnyepertől nyugatra lévő orosz csapatokat megsemmisítik. A fő támadási irány Lublin térségéből kiindulva Kijev (...). Délen, a katonai-gazdasági szempontból kiemelt jelentőségű Donyeck-medence elfoglalását késedelem nélkül végre kell hajtani.*⁹²

Az Oroszország elleni, Ukrajna területén keresztül végrehajtott támadó hadműveleti elgondolások ugyanakkor egy teljesen más kor termékei. Kidolgozásukkor Ukrajna nem volt független, szuverén ország, erőforrásai az orosz, majd a szovjet államot erősítették. Ezek a hadműveleti elgondolások ráadásul a hagyományos három haderőnem összhaderőnemi műveleteiből indultak ki. Azon belül is különösen a szárazföldi haderőnem alkalmazásából, amelynek tevékenységét a légierő és a haditengerészet támogatja. Az Ukrajna feletti befolyás az ország védelmének lehetőségeit az ilyen hadműveletek tekintetében a földrajzi tényezők figyelembevételével ugyan jelentős mértékben tudná növelni, azonban Oroszországnak ilyen fenyegetéssel, tekintettel nukleáris elrettentési képességeire, reálisan nem kell számolnia. Ettől függetlenül, *„Oroszország, mint minden nagyhatalom, a következő száz év távlatában gondolkodik, és tisztában van azzal, hogy olyan hosszú idő alatt bármi megtörténhet.*⁹³ Oroszország számára ezért a nyugati, több mint 3000 km hosszú határszakasza, amelynek jelentős része sík terület, és

⁹⁰ Dugin i.m. 356-357. o.

⁹¹ Fedinec et al. 318-319. o.

⁹² Directive No. 21. Operation BARBAROSSA, 18 December 1940. In: Historical Study: The German Campaign in Russia, Planning and Operations (1940-1942). Department of the Army, March 1955. (22-25. o.) 24. o.

⁹³ Marshall, Tim: A földrajz fogságában. Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról. Park Könyvkiadó, 2016. (E-book) 26-27. o.

Így alkalmas ellenséges csapatok felvonulására, az orosz geostratégiai gondolkodásban, a védelem szempontjából napjainkban és a jövőben is ugyanolyan jelentőséggel bír, mint egykoron.⁹⁴ A háború jelenlegi állása szerint azonban, figyelembe véve a fentebb említett, a későbbi rendezésre vonatkozó kitételeket, miszerint az esetleges területi nyereségek jelentős erőket köthetnek le annak érdekében, hogy Oroszország integrálni és pacifikálni tudja azokat, a területi nyereségek még inkább gyengíthetik is a konvencionális védelem lehetőségeit, mintsem erősítenék azokat. Az Ukrajna teljes területére kiterjedő orosz fennhatóság csak egy ukrán katonai összeomlást követően lehetne megvalósítható, de politikai és nem katonai eszközökkel, pl. egy oroszbarát ukrán (báb)kormány felállításával. Az, hogy egy ilyen, az ukrán lakosság legalább meghatározó részét maga mögött tudó hatalom a mai Ukrajnában létrejöjjön, az nehezen elképzelhető. A 2022. február 24-én végrehajtott offenzíva ismeretében kijelenthető, hogy annak célja egyébként ennek megvalósítása volt; az orosz erők az ország stratégiai pontjainak megszállásával, a politikai vezetés elmozdításával és egy Moszkva-párti kormány felállításával számoltak.⁹⁵ Ilyen elgondolások alapján Oroszország már korábban is hajtott végre hadműveleteket az „*érdekszférának*” tekintett országokban, közvetlenül a Szovjetunió felbomlása folyamatában, illetve a *georgiai háború* is alapvetően ilyen hadműveleti elgondoláson alapult.⁹⁶ Ukrajna esetében azonban az eredeti hadműveleti célt nem sikerült megvalósítani, így itt egy hagyományos háborús fegyveres konfliktus alakult ki. Oroszország számára az Ukrajna nem teljes területére kiterjedő orosz fennhatóság esetén, katonaföldrajzi szempontból a hagyományos védelem tekintetében a leginkább kézenfekvő egy Dnyeper-menti védelmi vonal megvalósítása lenne. Az ellenséges csapatok tevékenységét és manővereit jelentősen korlátozni képes Dnyeper védelmi vonal mögöttes területének biztosítása azonban – miután ott a lakosság többsége nem oroszpárti – további jelentős katonai és belbiztonsági erők alkalmazását követelné meg. A katonaföldrajzi szempontból előnyösnek tűnő Dnyeper védelmi vonal nyújtotta előnyöket – mint minden védelmi vonal esetén – csak kellően biztosított mögöttes területtel lehet kihasználni.

⁹⁴ vö. Marshall i.m. 27-31. o.

⁹⁵ vö. Zabrodskyi, Mikhaylo – Watling, Jack – Danylyuk, Oleksandr V. – Reynolds, Nick: Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022. Royal Unites Service Institute. 7-12. o.: <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 08. 23.)

⁹⁶ vö. „Little Green Men” i.m. 8-14. o.

Mindezek alapján, a háború 2023. év végi állása szerint, Oroszország katonai védelmének lehetőségei a Köztes-Európa régióban – amennyiben nem következik be egy jelentős ukrán belpolitikai fordulat – még az esetleges területi nyereségek következtében sem feltétlenül javulnának, legalábbis ami a hagyományos – elsősorban a szárazföldi csapatok alkalmazásán alapuló és a többi haderőnem által támogatott – összhaderőnemi műveletekkel szembeni védelmet illeti. A honi légvédelem, a korai előrejelző és riasztórendszerek, és általában az orosz A2/AD⁹⁷ képességek (A2/AD - Anti Access/Area Denial képesség) vonatkozásában ugyanakkor minden esetleges, nyugati irányú expanzió javítja az ország védelmének lehetőségeit.

Összességében megállapítható: ahhoz, hogy Oroszország a Köztes-Európa régióban érdemben javítsa pozícióit, annak előfeltétele az eredeti – utólag bármennyire is irreálisnak bizonyult – orosz elképzelés lett volna, amely egy nem katonai eszközökkel létrejövő orosz-ukrán (és belarusz) szoros együttműködést vizionált. Ezzel Oroszország nyomást tudott volna gyakorolni Ukrajna területéről az egykori szovjet Köztes-Európa államaira, Moldovára, Romániára, Magyarországra, Szlovákiára, valamint Lengyelországra egy újabb irányból, nemcsak Északról, a kalinyingrádi területről. Egy ilyen „előretolt” orosz jelenlét ugyan nem feltételez közvetlen támadó szándékot – mint ahogy a NATO előretolt jelenléte sem –, azonban a globális politikában a nyomásgyakorlás katonai eszköze lehet a diplomáciai, politikai és gazdasági eszközök mellett, amely a végcél jelentő nagyhatalmi státusz egyik legfontosabb eleme. A védelem szempontjából ugyanakkor már egy Oroszországgal csak semleges államként együttműködő Ukrajna is jelentősen kedvezőbb helyzetet jelentett volna (légvédelem, korai előrejelzés és riasztás, A2/AD), ellenben egy NATO-tag Ukrajna geopolitikai és geostratégiai szempontból is az orosz célok megvalósításának egyértelmű akadályát képezné. Amennyiben Ukrajna nem mond le területi integritásának visszaállításáról, úgy Oroszország az eredeti céljai mérséklésével ugyanakkor - a háborús helyzet fenntartásával, tekintettel a NATO-felvétel azon kondíciójára, hogy a szövetségbe nem vesznek fel hadviselő felet, illetve olyan országot, amelynek területi vitája van egy másik országgal – az ukrán NATO csatlakozást meg tudja akadályozni. Azonban az, hogy az eredeti orosz célok ezen túlmutattak, azt jelzi, hogy az offenzívát megelőzően a Krímben és a Donbászban kialakult helyzet már önmagában is gátat szabott volna Ukrajna NATO-

---

⁹⁷ Az A2 képesség olyan tevékenységet takar, amely meggátolja az ellenséget a hadszíntérhez történő hozzáférésben. Az AD képesség arra hivatott, hogy a konkrét hadszíntéren meggátolja vagy akadályozza az ellenség hatékony műveleteit. Dr. Kiss Roland: Orosz-ország A2/AD képességei I. rész, Haditechnika 2022/4, 7-12 o.

csatlakozásának. A támadás előestéjén az orosz elnök elismerte a két donbászi szakadár köztársaság függetlenségét és ezzel egy időben bejelentette, hogy azokba orosz „békefenntartó erőket” küld.⁹⁸ Ezzel a Krímben és a Donbászban is olyan állapot alakult ki, hogy amennyiben Ukrajna nem mond le ezekről a területekről, akkor azzal NATO-csatlakozása is megghiúsul. A „békefenntartó műveletből” kibontakozó „különleges katonai művelet” céljai azonban ennél jócskán túlmutattak, és Oroszország köztes-európai pozícióinak erősítését célozták, amelyet a végcél, a nagyhatalmi státusz eléréséhez vezető egyik lépcsőfoknak tekintettek.

3.3. A Fekete-tenger régió

Aligha vitatható, hogy Ukrajna régiói közül a legnagyobb jelentőséggel Oroszország számára a Krím félsziget rendelkezik. A Krím félsziget és általában a Fekete-tenger régió az orosz expanziós törekvések irányait vizsgálva a 17. század végén vált stratégiai jelentőségűvé. Ezt a célt a 18. sz. végére sikerült is megvalósítani; ekkorra került orosz fennhatóság alá a Fekete-tenger északi, északnyugati és északkeleti partvidéke is. A Fekete-tenger régió gazdasági és tengeri kereskedelmi szempontból jelentőségét tekintve ekkor még jócskán elmaradt a legfontosabb orosz tengeri kereskedelmi régió, a baltikumi mögött. A 19. sz. elején az áruforgalom vonatkozásában pedig még az európai orosz szárazföldi piac is nagyobb forgalmat bonyolított le, mint a fekete-tengeri kereskedelem.

AZ OROSZ BIRODALOM KÜLKERESKEDELMI MÉRLEGE 1802-BEN⁹⁹

2. számú táblázat

VÁMTERÜLET	EXPORT*	IMPORT*	MÉRLEG* (+ exporttöbblet – importtöbblet)
balti kikötők	46,9	33,0	+ 13,9
sarkvidéki kikötők	4,8	0,5	+ 4,3
fekete-tengeri kikötők	3,0	2,1	+ 0,9
kaszpi-tengeri kikötők	0,1	0,7	– 0,6
európai határkereskedelem	5,4	13,1	– 7,7
ázsiai határkereskedelem	3,1	7,1	– 4,0

*forgalom millió rubelben

⁹⁸ Williams, Paul D.: Putin's „Peacekeepers” (Letöltés ideje: 2023. 10. 10.): <https://theglobalobservatory.org/2022/02/putins-peacekeepers/>

⁹⁹ Forrás: Attman, Artur: The Russian market in world trade, 1500-1860. In: Scandinavian Economic History Review, Vol. 29, 1981/3, (177–202. o.) 192. o.

A Fekete-tengerre való „kijutás” ezért akkor még elsősorban a további expanziós törekvések és az *erőkivetítés* szempontjából volt lényeges. A 18. században az orosz külpolitika legfőbb célja az Oszmán Birodalom felosztása, és ezzel összefüggésben, a Földközi-tengerre való kijutás lett. Az Orosz Birodalomnak már a Krím félsziget annexiója előtt, az 1768-1774 között lezajlott *orosz-oszmán háborút* lezáró *kücsük-kajnaradzsai* békében sikerült elérnie, hogy az orosz kereskedelmi flotta szabadon hajózhasson a Fekete-tengeren és a tengerszorosokon. A két birodalom között akkoriban kialakult erőviszonyokat jelzi, hogy a Krím félsziget 1783-as orosz anektálására – amelyet akkoriban az oszmán vazallus Krími Tatár Kánság uralt ténylegesen – az oszmánok jóváhagyásával került sor.¹⁰⁰ Az annexiót követően szinte azonnal kezdetét vették az infrastrukturális fejlesztések; ekkor alapították meg többek között Szevasztopol, Herszon és Dnyepropetrovszk városát is. Ekkor vált Szevasztopol a felállított orosz *Fekete-tengeri Flotta* legfontosabb bázisává, míg Herszon és Feodosszija kikötői leginkább a kereskedelemben játszottak fontos szerepet. Egy újabb oszmán háborút követően (1787–91.) orosz kézre került a Duna-delta térsége is Odesszával, amely szintén lényeges kereskedelmi központtá nőtte ki magát.¹⁰¹ Mindemellett az oszmánok és perzsák között öröklődő kis georgiai fejedelemségek egy része is orosz protektorátus alá helyezte magát. Ezek közül a legerősebbet, a tbilisi központú fejedelemséget 1801-ben integrálták az Orosz Birodalomba, 1810-ig pedig további öt fejedelemség került orosz fennhatóság alá.¹⁰² A 19. sz. elejére így az Azovi-tenger lényegében orosz beltengerré változott, míg a Fekete-tenger partvidékének jelentős része orosz kézbe került. Mindez, kiegészülve a *Fekete-tengeri Flottával*, lehetővé tette, hogy az Orosz Birodalom a Fekete-tenger térségének politikai viszonyaiba aktívan beavatkozhasson, tehát megvalósult egy legalábbis regionális szinten értékelhető, tengeri *erőkivetítési képesség*. Ez alapot nyújthatott volna a távlati cél, az Oszmán Birodalom felosztásának megvalósítására, illetve az orosz állandó földközi-tengeri jelenlét megvalósításához is. A kettő természetesen nem választható el egymástól, mivel a tengerszorosokat az Oszmán Birodalom ellenőrizte, amely így elzárta az Orosz

¹⁰⁰ Bodnár Erzsébet: Orosz-osztrák együttműködés és vetélkedés a keleti kérdésben a 18. században és a 19. század első felében. In: Világtörténet, Új folyam, 2006. tavasz-nyár. (23-31. o.) 25-26. o.

¹⁰¹ vö. Bodnár Erzsébet: A keleti kérdés és a fekete-tengeri szorosok geopolitikai és gazdasági aspektusai az orosz külpolitikában, 1774–1841. Acta Academiae Agrimensis, Sectio Historiae XLIV 333-343 (2017). 334-335. o., Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula: Oroszország története Pannonica Kiadó 2001. 273-274. o.

¹⁰² Vadász i.m. 381. o.

Birodalmat a Földközi-tengertől. Jelentős mértékben ennek a geopolitikai helyzetnek a megváltoztatására való törekvéssel magyarázható, hogy a két birodalom 1766 és 1914 között 13 háborút vívott egymással.¹⁰³ A tengerszorosok ellenőrzésének és az oroszok mediterráneumi törekvésének kérdése ugyanakkor a francia, de még inkább a brit földközi-tengeri jelenlét miatt már a kezdetektől túlmutatott az orosz-oszmán konfliktuson, és az lényegében egy jelentős geopolitikai „gócpontra” vált.

Az orosz *Fekete-tengeri Flotta* első jelentősebb mediterráneumi hadműveleteit a *francia forradalmi és napóleoni háborúk (1789-1815)* idején hajtotta végre. Erre is azonban csak úgy kerülhetett sor, hogy a franciák ión-szigeteki hódítása és balkáni ambíciói miatt egy átmeneti orosz-oszmán szövetség kötött, mivel egy erős Franciaország egyik fél számára sem volt kívánatos. A *Fekete-tengeri Flottának* a Földközi-tengerre történő kijutását így az oszmánok tették lehetővé. Az egyesített orosz-oszmán flottának **Usakov** tengernagy vezetésével, 1798 és 1799 között sikerült elfoglalnia a Jón-szigeteket, ahol létrehozták a névlegesen orosz és oszmán védnökség alatt álló *Hét-szigeti Köztársaságot*. A *Fekete-tengeri Flotta* itt állomásozó erői ezt követően becsatlakoztak a franciaellenes koalíció itáliai hadműveleteibe is, azonban a szövetségből az orosz birodalom végül 1800-ban kihátrált, és az orosz csapatok és hajók nagyobb részét visszarendelték a fekete-tengeri bázisokra.¹⁰⁴ Bár a *Fekete-tengeri Flotta* csak egy kisebb hajókötelékkel jelent meg ebben a rövid időszakban a Földközi-tengeren, ugyanakkor ez is elég volt ahhoz, hogy az orosz haditengerészet Fekete-tengeren keresztül a Mediterráneumba történő kijutásának kérdése fokozatosan „kontinentális méreteket” öltön. A francia flottával szemben *Trafalgárnál* döntő győzelmet arató (1805) **Horatio Nelson** altengernagy, a *Brit Földközi-tengeri Flotta* parancsnoka már 1798-ban úgy jellemezte **Usakov** hadműveleteit, hogy: „*Olybá tűnik számomra, hogy az oroszok inkább a földközi-tengeri kikötők birtokbavételében érdekeltek, mintsem Bonaparte legyőzésében Egyiptomban.*”¹⁰⁵ A mediterráneumi tengeri fölényt ekkor kivívó britek értelemszerűen nem lehettek passzív szemlélői a tengerszoro-

¹⁰³ Vego, Milan: Soviet and Russian Strategy in the Mediterranean since 1945. In: Hattendorf, John B. (ed.): *Naval Policy and Strategy in the Mediterranean. Past, Present and Future*. Frank Cass, London – Portland – Or, 2006 (164-195. o.) 165. o.

¹⁰⁴ vö. Morkva, Valeriy: *Fathoming the warm waters: The Russian Mediterranean adventure in the age of the Napoleonic wars, 1798-1807*. 26-30. o: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2518447> (Letöltés ideje: 2023. 10. 05.)

¹⁰⁵ Vego i.m. 164. o.

sokkal kapcsolatos kérdéseket illetően. Így, amikor azok lezárása miatt egy újabb *orosz-oszmán háború (1807-1812)* tört ki, az utóbbiakhoz közeledtek. Bár a háborúba tevőlegesen nem avatkoztak be, azonban az azt lezáró *bukaresti békében* lényegében az Egyesült Királyság érdekei érvényesültek. A béke ugyanis, bár engedélyezte a tengerszorosokon való kereskedelmi célú szabadforgalmat békeidőben, de a hadihajók átkelését csak az oszmán szultán „*barátai*” számára tette lehetővé.¹⁰⁶ A tengeri *erőkivetítés* következő lépcsőfokát jelentő állandó mediterráneumi orosz haditengerészeti jelenlétet tehát nem sikerült megvalósítani. A jól védhető tengerszorosokon erőből való áttörésre a *Fekete-tengeri Flotta* nem volt képes. Bár az említett *orosz-oszmán* háborúban jelentős szerepet játszott, de a Fekete-tengerről csak blokádot hajtott végre. A flottának a Mediterráneumban, az Égei-tengeren alkalmazott erőit a *Hétszigeti Köztársaságban* visszamaradt hajókötelék képezte, amelyet a Balti Flottából átcsoportosított hajórajokkal erősítettek meg.¹⁰⁷

Az oszmánok által ellenőrzött tengerszorosok az Orosz Birodalom számára egy olyan *geofaktort* jelentettek, amelyek fizikailag képesek voltak az orosz haditengerészet mediterráneumi jelenlétét és ezzel együtt az orosz tengeri *erőkivetítés* „*hatókörét*” a régióban a Fekete-tengerre korlátozni. Ezen *geofaktor* leküzdésének egyetlen lehetséges alternatívája az oszmánok szárazföldön, egészen pontosan a Balkánon való visszaszorítása volt, amely esetlegesen biztosíthatja a tengerszorosok közvetlen vagy valamilyen közvetett (pl. oszmánok függőségi viszonyba kényszerítése vagy az Oszmán Birodalomból kiszakított, oroszoktól függő állam létrehozása a tengerszorosoknál) ellenőrzését. Az orosz külpolitika 19. századi történetének jelentős része az erre való törekvésekkel függött össze, míg a brit és a francia érdek ennek a megakadályozása volt. Az aktuális külpolitikai helyzetnek megfelelően ugyan előfordult, hogy az orosz, a brit és a francia érdekek egyeztek, ez az érdekezonság azonban sosem terjedt ki a tengerszorosok esetleges orosz ellenőrzésére. A *görög szabadságharc (1821-1829)* során pl. együttműködött a három hatalom, és a *Navarinói-öbölben (1827)* egyesített flottájuk gyakorlatilag meg is semmisítette az oszmán haditengerészetet.¹⁰⁸ A tengerszorosok, mint az orosz haditengerészetet akadályozó *geofaktor* azonban ezúttal is meghatározók voltak; a *navarinói csatában* ugyanis a *Balti*

¹⁰⁶ Bodnár (2017) i.m. 337-338. o.

¹⁰⁷ vö. Jane, Fred. T.: The Imperial Russian Navy. Its past, present, and future. W. Thacker & Co., London, 1899. 118-126. o.

¹⁰⁸ Kaiser Ferenc: A blokádnak elmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben. In: Aetas, 22. évf. 2007/4. (49-68. o.) 50. o.

Flotta egyik hajórajja¹⁰⁹ vett részt. A Navarinó után folytatódó orosz-oszmán háborúban (1828-1829) a *Fekete-tengeri Flotta* ezúttal is a tengerszorosok Fekete-tengerről történő blokádját látta el, illetve a balkáni szárazföldi hadműveletek támogatását.¹¹⁰ A háborút lezáró békében az Orosz Birodalom újra biztosította a jogát a tengerszorosokon keresztüli kereskedelemben. Az Oszmán Birodalomnak a lázadó egyiptomi alkirályal szemben nyújtott katonai támogatásért cserébe egy 1833-as szerződés értelmében azt is sikerült elérni, hogy az Orosz Birodalom kivételével az oszmánok a többi ország hadihajói elől elzárják a tengerszorosokat. Brit diplomáciai közbeavatkozással azonban végül egy olyan egyezmény kötött 1841-ben, amelynek értelmében már minden hadihajó elől el kellett zárni a tengerszorosokat.¹¹¹ 1853-ban az Oszmán Birodalom alávetése és a tengerszorosok feletti ellenőrzés megszerzése érdekében Oroszország hadat üzent az oszmánoknak. Az orosz hadsereg még ez évben bevonult az oszmán vazallus Moldvába és Havasalföldre, illetve a *Fekete-tengeri Flotta* Szinopénál jelentős győzelmet aratott az oszmánok felett. Az Egyesült Királyság és Franciaország értelemszerűen az erősödő Orosz Birodalommal szemben a meggyengült – és így befolyásolható – Oszmán Birodalom fennmaradásában volt érdekelt. Ebből a konfliktusból bontakozott ki a *krími háború* (1853-55), amely végül a szövetségesek győelmével ért véget. A konfliktust lezáró békében az Orosz Birodalom nemcsak a mediterráneumi ambícióiról volt kénytelen lemondani, de még a Fekete-tenger régióban korábban kialakult fölénye is megszűnt létezni; a béke értelmében a Fekete-tenger semleges övezetté vált, amely így tiltotta hadihajók jelenlétét a térségben, továbbá a partmenti orosz erődítményeket is le kellett rombolni.¹¹² A haditengerészettel kapcsolatos előírásokat egy kedvező külpolitikai fordulatot kihasználva az Orosz Birodalom azonban 1870-ben felmondta.¹¹³ A tengerszorosok kérdését ugyan nem sikerült rendezni, ugyanakkor az oszmánokkal szembeni balkáni nemzetek függetlenségi törekvései támogatásával az orosz befolyást jelentősen sikerült megerősíteni a Kelet-Balkánon. A balkáni nemzeteket támogatva 1878-ban az orosz csapatok egészen Konstantinápolyig

¹⁰⁹ A szerkesztő a hajóraj megnevezését javasolja a

<https://mek.oszk.hu/21900/21996/21996.pdf> 67. oldal alapján

¹¹⁰ vö. Houghton, John: *The Navies of the World, 1835-1840*. Third Edition. Melbourne, 2012. 45-46. o., LeDonne, John P.: *The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831*. Oxford University Press, 2004. 173. o.

¹¹¹ vö. Bebesi György (szerk.): *A hosszú 19. század rövid története*. Comenius, 2005. 63-65. o., Bodnár (2017) 341-343.

¹¹² vö. Bebesi i.m. 66-68. o., 233-234. o.

¹¹³ Font et al. 384. o.

jutottak, azonban a tengerszorosok ellenőrzése szempontjából létfontosságú város ostromára már nem került sor. Az Egyesült Királyság és az Osztrák-Magyar Monarchia jegyzékben emelt kifogást az orosz műveletek folytatása ellen. A nyomásgyakorlás eszközeként London a Brit Mediterrán Flottát a tengerszorosokhoz irányította. Az eskalációt megelőzendő, az érintett felek végül Berlinben rendezték a vitás kérdéseket.¹¹⁴

Az Orosz Birodalom balkáni politikája alapvetően mindvégig a tengerszorosok birtokbavételével függött össze. Ezért amikor a korábban általa támogatott balkáni nemzetek szövetsége a *balkáni háborúban* (1912-1913) felülkerekedett az Oszmán Birodalmon, és a bolgár csapatok már Konstantinápolyt fenyegették, az orosz diplomácia egyértelműen kijelentette, hogy „a szorosok Oroszország vitathatatlan érdekszférájába tartoznak”, és óva intette a bolgárokat attól, hogy a várost megkíséreljék bevenni.¹¹⁵ Bár a többi nagyhatalom érdekei sem változtak alapvetően a tengerszorosokat illetően, azonban az *I. világháború* során létrejött brit-francia-orosz szövetség keretén belül már az Egyesült Királyság és Franciaország is engedni kényszerült. A tengelyhatalmakkal szövetséges Oszmán Birodalommal szemben elismerték a Konstantinápolyra és a tengerszorosokra támasztott orosz igényt. Az *első világháborúban* az orosz *Fekete-tengeri Flotta* általában fölényben volt a török flottával szemben. Feladata elsősorban a kaukázusi szárazföldi hadműveletek támogatása volt, a Földközi-tengerre való kitörést nem kísérelte meg. Az oroszok Konstantinápolyra és a tengerszorosokra vonatkozó igényét elismerő megállapodások gyakorlati megvalósítására a világháború során katonai és politikai okokból kifolyólag sem került végül sor. Katonai szempontból amiatt, mert a brit-francia kísérletek, hogy a tengerszorosokon keresztül tengeri összeköttetést létesítsenek az oroszokkal a *gallipoli hadműveletekkel* (1915-16), sikertelennek bizonyultak, politikai szempontból pedig az 1917-es bolsevik forradalom és az oroszok háborúból való kilépése miatt.¹¹⁶ A tengerszorosokat az Oszmán Birodalommal 1920. augusz-

¹¹⁴ vö. Bebesi i.m. 74-76. o.

¹¹⁵ Ferwagner Péter Ákos: Közel-keleti nagyhatalmi érdekek az első világháborúban: titkos szerződéses. In: Mediterrán és Balkán Fórum, IX. évf. 3-4. sz. (33-52. o.) 33-34. o.:
https://epa.oszk.hu/02000/02090/00024/pdf/EPA02090_mediterran_2015_03-04_033-052.pdf (Letöltés ideje: 2023. 10. 11.)

¹¹⁶ vö. Ravasz István (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon, Petit Real Kiadó, Budapest, 2000. 665., 679-680. o. Az ezzel kapcsolatos diplomáciai forrásokra lásd: Boros Tamás (szerk.): Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Kons-

tus 20-án kötött sèvres-i béke nemzetközi ellenőrzés alá helyezte. Az újabb – immár Törökországgal – 1923. július 24-én kötött *laussane-i béke* azonban a tengersizorsok feletti ellenőrzést már Törökország számára biztosította, ugyanakkor előírta azok demilitarizálását is. A békeszerződés értelmében a szorosokon a kereskedelmi hajózás szabaddá vált, míg a hadihajók számára volt néhány korlátozás, például *idegen állam nem tarthatott annál nagyobb flottát a Fekete-tengeren, mint a legerősebb olyan flotta, amelyet Fekete-tenger menti ország tartott fent*. Ezt módosította a tengersizorsokon való hajózásra vonatkozó, még ma is hatályos nemzetközi alapelveket rögzítő, 1936-ban elfogadott **Montreux-i egyezmény**.¹¹⁷ Az egyezmény szerint béke idején a tengersizorsok teljesen nyitottak a kereskedelmi hajók előtt, illetve háború esetén is, amennyiben Törökország nem hadviselő fél. Amennyiben Törökország hadviselő fél, akkor csak a semleges országok kereskedelmi hajói számára biztosított az áthaladás, azzal a kikötéssel, hogy nem támogathatják a Törökországgal szembeni hadviselő felet. **A szorosokon áthaladó hadihajók tonnatartalmának felső határát az egyezmény az áthaladás szempontjából 15 000 tonnában állapítja meg. Tengeralattjárók áthajózása általában tilos.** Az egyezmény rendelkezett a fekete-tengeri partszakasszal nem rendelkező államok hadihajóinak a Fekete-tengeren való tartózkodásáról is. Eszerint békeidőben sem haladhatja meg a 30 000 tonnás összteomet ezeknek az államoknak a Fekete-tengeren tartózkodó hajórajja, ám bizonyos feltételekkel nagyobb tonnatartalmú külföldi hadihajóraj tartózkodását is engedélyezhetik, maximum 45 000 összes tonnatartalomig. Idegen hatalmak hadihajói azonban egy időben legfeljebb három hétig tartózkodhatnak a Fekete-tengeren. *Háború esetén, a hadviselő felek hajói nem kelhetnek át a szoroson, illetve, ha Törökország úgy véli, hogy háború közvetlen veszélye fenyegeti, jogában áll lezárni a szorost a hadihajók előtt.*¹¹⁸ Az egyezmény így megerősítette a tengersizorsoknak az orosz – immáron szovjet – mediterráneumi törekvések vonatkozásában évszázadok óta fennálló korlátozó *geofaktor* jellegét. A Szovjetunió ezért többször is kísérletet tett annak módosítására, si-

---

tantinápoly-egyezmény, 1915; Német-országi tárgyalások, 1940). Documenta Historica 8. A JATE Történész Diákkör kiadványa, Szeged, 1992. 4-13. o.

¹¹⁷ A tárgyaláson Ausztrália, Bulgária, az Egyesült Királyság, Franciaország, Görögország, Japán, Jugoszlávia, Németország, Románia, Szovjetunió és természetesen Törökország vett részt. 2022-ben Törökország a montreux-i egyezményre hivatkozva lezárta a Boszporuszt az orosz hadihajók előtt, és csak a támaszpontjukra visszatérő orosz hadihajók haladhatnak át a szoroson.

¹¹⁸ *Convention regarding the Régime of the Straits [with protocol] Montreux, July 20, 1936. Treaty Series No. 30 (1937). His Majesty's Stationery Office, London, 1937.*

kertelenül.¹¹⁹ **Sztálin** 1943-ban a *teheráni*, majd 1946-ban a *jaltai konferencián* is jelezte nyugati szövetségesei számára az egyezmény revíziója iránti szándékát, amelyet azok azonban nem támogattak. A győztes hatalmaknak a Szovjetunióval való kapcsolatai megromlása miatt pedig a tengerszorosok kérdésének a szovjet érdekek szerinti rendezési lehetősége a tengeri hatalmakkal végleg elveszett.¹²⁰

Az akkori nemzetközi környezetben a mediterráneumi szovjet tengeri jelenlét megvalósításának egyetlen alternatíváját, miként a 19. században, ezúttal is csak a szárazföldön, a Balkánon keresztül történő, közvetett jelenlét biztosíthatta. E tekintetben a Szovjetunió lehetőségei a *hidegháború* kezdetén még kedvezőbbek is voltak, mint az Orosz Birodalom számára bármikor annak előtte. Fekete-tengeri pozícióját a szovjet befolyás alá került Románia és Bulgária erősítette, melyek területe egyben szárazföldi összeköttetést is biztosíthatott a mediterráneumi, szintén a kommunista blokkhoz tartozó Jugoszlávia és Albánia irányába.

Mindeközben tartott még a *görög polgárháború (1946-49)* is, amelynek végkimenetele kérdéses volt, és szintén egy kommunista irányultságú Görögország létrejöttének a lehetőségével kecsegtetett. Jugoszlávia és a Szovjetunió között azonban hamar megromlott a kapcsolat. Ezzel a jugoszláv kikötők használatának és a görög kommunisták Jugoszlávián keresztül történő támogatásának lehetősége is elveszett. Az USA mindemellett létrehozta a mediterráneumi 6. Flottát, és a polgárháború után megalakult görög kormány az USA-val lépett szövetségre.¹²¹

Tovább rontotta a szovjet pozíciókat, hogy 1952-ben Törökország is csatlakozott a NATO-hoz, így a tengerszorosok katonai erővel való birtokbavételére tett esetleges kísérlet általános háborús konfliktust vont volna maga után. Ezzel a Fekete-tenger régió és a tengerszorosok kérdése lényegében lezárult. A Szovjetunió a Fekete-tenger régióban hosszú partszakasza, a *Fekete-tengeri Flotta* és balkáni szövetségesei (Románia és Bulgária) révén ugyan jelentős befolyással rendelkezett, a mediterráneumi jelenlétnek a tengerszorosok ellenőrzésével történő megvalósítása azonban lényegében ellehetetlenült.

Ezt a NATO-tag Törökország által korlátozó *geofaktort* elsősorban egyes közel-keleti, észak-afrikai és balkáni államok számára nyújtott

---

¹¹⁹ Vego i.m. 165-166. A Németországgal való tárgyalásokra vonatkozó forrásokra lásd Boros i.m. 14-21. o.

¹²⁰ Vego i.m. 166. o.

¹²¹ Vego i.m. 166-167. o.

előnyös fegyvereladásokért cserébe, a számára biztosított tengeri bázisaik használati jogával törekedett ellensúlyozni. Az aktuális kétoldalú kapcsolatok alakulása függvényében hosszabb-rövidebb időre, vagy éppen megszakításokkal, Egyiptom, Szíria, Líbia Albánia és Jugoszlávia is rendelkezésre bocsátotta kikötőit a szovjet haditengerészet számára. Ezek a kikötők a *Montreux-i egyezmény* által meghatározottak szerint a tengerszorosokon átengedett, tehát a Fekete-tengerről rotációban érkező, részben pedig az *Északi Flottától* átcsoportosított szovjet hadihajókat fogadtak be. Az állandó mediterráneumi tengeri jelenlét biztosítását a 60-as évek második felében, a *hatnapos háború (1967)* után sikerült megvalósítani.

A közel-keleti arab államok támogatásáért cserébe a szovjet haditengerészet jogot nyert az egyiptomi és szíriai kikötők használatára, illetve Egyiptomban még saját haditengerészeti infrastruktúrákat is kiépített. Maga a Mediterráneum ebben az időszakban több szempontból is stratégiai jelentőségűvé vált a Szovjetunió számára. Azon túl, hogy a hagyományos nagyhatalmi politika szellemében a térségben való jelenlét az *erőkivetítést* valósította meg, az itt felállított *5. hajóraj* feladata az volt, hogy az USA 6. flottájára elrettentőleg hason, beleértve a közel-keleti térséget is, ahol a Szovjetunió az arab államokat támogatta. Mindeközben nem volt elhanyagolható a kereskedelem tényezője sem, miután a Szovjetunió maga is a Szezi-csatornán keresztül a Távol-Keletre történő tengeri szállításokat részesítette előnyben. Az említett *5. hajórajt* 1970-ben hozzávetőlegesen 40 felszíni hadihajó és 10 tengeralattjáró alkotta. A felszíni hadihajók többségét a *Fekete-tengeri Flottától* biztosították. Mindemellett Egyiptom több légi bázis használatát is engedélyezte, így a haditengerészeti légierő szárazföldi telepítése is megvalósulhatott, illetve légvédelmi egységek telepítésére is sor került.¹²²

A 70-es évek összességében a Szovjetunió haditengerészeti képességeinek jelentős fejlesztését eredményezte. Ekkor bontakozott ki egy „*nagy hajóépítési program*”¹²³. A *Fekete-tengeri Flotta* erőit is új cirkálókkal, rombolókkal és kisebb hajókkal látta el. A flotta hajói – a Kutuzov és a Dzerzsinszkij cirkáló, a Moszkva és a Leningrád helikopterhordozó cirkáló, a Groznij rakétás cirkáló és a Naporistyj, Plamenynyi és Nakhodcivij rombolók – megfordultak a Földközi-tengeren is. Az *1970-es Okean hadgyakorlat során szinte minden óceánon és tenge-*

¹²² Vego i.m. 167-173. o.

¹²³ Gosztunyi Péter: *A Vörös Hadsereg: a szovjet fegyveres erők története* Európa, Budapest, 1993. 271. o.

ren megjelentek a szovjet hadihajók. 1976-ban haladt át első ízben a Boszporuszon a Kijev repülőgép-hordozó cirkáló, fedélzetén – helikoptereken kívül – Jak-38 típusú VTOL repülőgépekkel.

Bár a 80-as évekre a szovjet haditengerészet globális jelenléte jelentősen megnőtt¹²⁴, azonban a Mediterráneumban a 70-es évek utolsó harmadától valójában csökkent. Ennek oka, hogy Egyiptom 1976-ban felmondta a Szovjetunióval kötött korábbi szerződést. A mediterráneumi jelenléte ezután főleg szíriai és líbiai, tunéziai – illetve részben jugoszláv – tengeri bázisokra támaszkodva tartották fenn, ezek azonban nem tudták pótolni az egyiptomi infrastruktúrákat. A 80-as évek második felére megváltozott a szovjet politika is, és abban már egyre nagyobb hangsúly helyeződött az együttműködésre, beleértve az USA-val történőt is. 1991-ben, a Szovjetunió felbomlásával az orosz haditengerészet mediterráneumi jelenléte átmenetileg teljesen megszűnt, az *5. hajórajt* pedig még ez évben feloszlatták. Még inkább kedvezőtlen helyzetet teremtett, hogy Ukrajna és a korábbi, a Szovjetunió részét képező kaukázusi államok függetlenné válásával, Oroszország a Szovjetunió fekete-tengeri partszakasza kétharmadát elvesztette. Ezzel Oroszország pozíciói a Fekete-tenger régióban, ahol a 19. sz. nagyobb részében lényegében megvalósította a *tengeri uralmat*, a 20. sz. során pedig legalábbis a *tengeri fölényt*, a 90-es évekre jelentősen romlottak. A 80-as években a *Fekete-tengeri Flotta* önmagában két és félszer akkora erőt képviselt, mint a teljes Török Haditengerészet, amely arány a 90-es évek végére épp a fordítottja lett.¹²⁵ Az orosz tengeri jelenlét ezzel mind a Fekete-tenger régióban, mind a Mediterráneumban visszaszorult. Az egykori pozíciók jövőbeli

¹²⁴ A 80-as évekre a szovjet haditengerészet – tengeralattjáróival – kijutott a világ-tengerekre is, miközben kisebb flottakötelékekkel törekedett jelen lenni a Földközi-tenger keleti medencéjében is. A flotta 1980 végére már nemcsak a parti vizeken volt alkalmazható, hanem az óceánokon is. Állományának létszáma 1980-ban 460 000 fő volt. A hetvenes évek végén a szovjet felszíni flotta derékhadát két „Kijev”-osztályú repülőgép-hordozó, két „Moszkva”-osztályú helikopterhordozó alkotta, emellett állományába tartozott 270 különböző rendeltetésű és fegyverzetű nagy felszíni hajóegység (cirkálók és rombolók), 400 különböző naszád és 350 aknatelepítő- és kutatóhajó, így a harcászati hajóegységek száma meghaladta az ezret. Kikötői bázisra szereztek jogokat Tanzániában, Mozambikban, Angolában és Brazzaville-Kongóban. Katonai támaszpontokat létesítettek Szomália északi partján, Szokotra dél-jemeni szigeten, majd tengerészeti támaszpontot Madagaszkáron és Angolában, illetve Etiópiában. A Szovjetunió megszilárdította katonai pozícióját Irakban. 1985-ben Nyikolajevben készült el a Kuznyecov Flottaadmirális repülőgép-hordozó. vö. Szabó József (főszerk.): *Hadtudományi lexikon Magyar Hadtudományi Társaság.* Budapest, 1995. 1281. o.

¹²⁵ vö. Vego i.m. 179-182. o.

esetleges visszaállításával – és nem az akkor már jelentősen meggyengült és korszerűtlen hajóállomány megtartásával – függött össze, hogy Ukrajna és Oroszország egészen 1997-ig nem tudta rendezni a *Fekete-tengeri Flottának* és háttér-infrastruktúráinak a két ország közötti felosztásának kérdését.¹²⁶ A megállapodás legfontosabb pontja Oroszország számára az volt, hogy 2017-ig bérbe vette Szevasztopolt, amely ha a korábbi időkhöz képest rendkívül korlátozottan is, de továbbra is biztosította az orosz fekete-tengeri jelenlétet. A kialakult helyzetben Oroszország olyan régiókból szorult ki, ahol korábban valamilyen szintű *erőkivetítést* meg tudott valósítani. A Balkán régióból a fekete-tengeri jelenlétének csökkenése, valamint a román és a bolgár NATO-csatlakozás miatt lényegében teljesen kiszorult. Ugyanígy a Földközi-tenger keleti medencéjéből is, ahol az állandó tengeri jelenlét megszűnése mellett, a kaukázusi függetlenné vált egykori szovjet tagköztársaságok a szárazföldi összeköttetést is elzárták a régióval, amely így egyre inkább Törökország és Irán érdekszférájába került.¹²⁷ Ebben a régióban az egyetlen infrastruktúra, amelyre Oroszország valamennyire támaszkodhatott, a tartusi (Szíria) orosz haditengerészeti bázis maradt.

2014-ben, ahogy az ukrajnai politikai fordulat következtében újra felmerült az ország NATO-hoz való csatlakozásának kérdése, az a régió vonatkozásában Oroszország számára egyértelműen azt a veszélyt hordozta magában, hogy elveszti a krími bázisok bérleti jogát, és ezzel a már így is minimálisra csökkent fekete-tengeri és kelet-mediterráneumi jelenléte fenntarthatatlanná válik.¹²⁸ A Krím annektálása után, 2015-ben kiadott orosz *tengeri doktrína* egyértelműen kijelentette, hogy Oroszország nemcsak a Fekete-tenger régióban, de a Mediterráneumban is pozíciói megerősítésére törekszik. A Fekete-tenger régió vonatkozásában nevesítésre került többek között a „*stratégiai pozíciók*” és a *Fekete-tengeri Flotta* megerősítése, a krími és krasznodari infrastruktúrák, a Fekete-tengeren való belső hajóforgalom, illetve a Fekete-tengerről és az Azovi-tengerről a Mediterráneumba irányuló rekreációs célú hajóforgalom fejlesztése. A Mediterráneum kapcsán pedig az, hogy Oroszország egyértelmű célja a „*megfelelő tengeri jelenlét*” biztosítása egy állandó bázisra támaszkodva és a térség „*politikai-katonai stabilitása*” kialakításában való szerepvállalás.¹²⁹ Hogy az

¹²⁶ Erről bővebben lásd Rácz András: A Fekete-tengeri Flottáról szóló orosz-ukrán megállapodás margójára. In: Nemzetbiztonság, 2010/5. 59-65. o.

¹²⁷ Vego i.m. 182-183. o.

¹²⁸ Turcsányi – Molnár (2022/b.) 34. o.

¹²⁹ vö. Davis, Anna: The 2015 Maritime Doctrine of the Russian Federation. Russia Maritime Institute, U.S. Naval War College Digital Commons, 2015. 20-22.

orosz célokban már a Krím annektálása előtt megjelent a két, egymással szorosan összefüggő régióban az állandó és erős tengeri jelenlét biztosításának szándéka, mutatja, hogy a tartusi bázis korszerűsítése már 2013-ban kezdetét vette, 2017-ben pedig a bázis kibővítéséről is sikerült megállapodást kötni Szíriával, amelyet azóta part- és légvédelmi eszközökkel erősítettek meg. A Krímben még jelentősebb fejlesztésekre került sor: 2022 júniusára a félszigeten már négy S-400-as rakéta-tüzérsztyály, Pancir légvédelmi, Bastion partvédelmi és Bal robotrepülőgép-rendszerek telepítésére került sor.

Mindezek a Fekete-tenger régióban Oroszország számára jelentős A2/AD¹³⁰ képességeket biztosítanak, amelyek, tekintettel a NATO – részben a Montreuxi-egyezményből, valamint a tengerszorosokon való átkelés földrajzi korlátaiból következő – hagyományosan alacsony szintű régióbeli jelenlétére, mind a lokális *erőkivetítés*, mind a katonai védelem szempontjából lényeges *elrettentés* vonatkozásában alapjaiban változtatta meg a 2014 előtti erőviszonyokat. Ehhez társul, hogy a tartusi tengeri jelenlét is biztosít bizonyos szintű elrettentési és A2/AD képességeket Oroszország számára a Földközi-tenger keleti medencéjében. A mintegy 15-20 hadihajóból álló orosz *Mediterrán Hajóraj*, kiegészülve a tartusi part- és légvédelmi eszközökkel, képes arra, hogy a NATO itteni tengeri utánpótlási vonalaira, valamint a tengerszorosoknál létrehozott legfontosabb alexandroupoli haditenegrszeti bázisra is fenyegetést jelentsen.

A nagyhatalmi státusz vizsgálata tekintetében így megállapítható, hogy Oroszország, amely globális tekintetben nem képes az USA haditenegrszeti képességeivel versenyezni, a Fekete-tengeren és a Mediterráneumban kiépített egy olyan *erőkivetítési és elrettentési képességet*, amellyel korlátozó hatással tud lenni az USA és a NATO tevékenységére.¹³¹ A két régióban a tengeren eddig megvalósított

---

o.: https://digital-commons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=rmsi_research (2023. 10. 12.)

¹³⁰ A2/AD (Anti Access/Area Denial) képesség. Az A2 képesség olyan tevékenységet takar, amely meggátolja az ellenséget a hadszíntérhez történő hozzáférésben. Az AD képesség arra hivatott, hogy a konkrét hadszíntéren meggátolja vagy akadályozza az ellenség hatékony műveleteit. Dr. Kiss Roland: Oroszország A2/AD képességei I. rész, Haditechnika 2022/4, 7-12 o.

¹³¹ vö. Capsaskis, Constantine: Moscow's Strategic Obsession with Eastern Mediterranean. Lessons from pre-Cold War history. Hellenic Foundation for European & Foreign Policy, Policy Paper #103/2022, June 2022. 8-9. o.: <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2022/06/Policy-paper-103-final.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 10. 12.)

eredményekre utalhat, hogy az új, 2022-es tengeri doktrína a 2015-össel szemben már kétszeres – hét helyett tizennégy – érdekeltséget különböztet meg, melyeket „létfontosságú”, „fontos” és „egyéb” kategóriákba osztályoz, és amelyek között a Fekete-tenger és a Mediterráneum régiót „csak” a „fontos” kategóriában tünteti fel.¹³² Mindez az itteni célok megvalósulását, illetve az orosz tengeri jelenlét – más térségekre kiterjedő – további expanziós törekvéseit sejteti.

Összességében **Oroszország – geopolitikai és geostratégiai értelemben** – saját nagyhatalmiságának vélt vagy valós érdekeitől vezéreltetve hajtotta végre a Krím annexióját. A **Fekete-tenger ellenőrzése** olyan lehetőségekhez juttathatja Oroszországot, mint:

- a kaukázusi orosz jelenlét elősegítése, e térség (pl. Grúzia) kontrollja;
- a Fekete-tenger török partszakaszainak fenyegetése (a Boszporuszon való átjutás érdekében);
- Románia partszakaszának és a Duna-deltának az ellenőrzése, kontrollálva ezzel az európai folyami hajózás egy részét;
- a Dnyeper és a Dnyeszter folyami hajózásának biztosítása;
- az ukrán területek gabonaexportjának kontrollja.

Ezzel szemben a **Földközi-tenger keleti medencéjének ellenőrzése** által biztosított előnyök lehetnek:

- Egyiptom és térségének (pl. Szíria) ellenőrzése, *beleértve a Szezei-csatornát is*;
- Törökország partszakaszainak körülhajózása és ellenőrzése, a Boszporusz ellenőrzésével kapcsolatos török hegemonia megbontása;

---

¹³² vö. Davis, Anna – Vest, Ryan: Doctrine of the Russian Federation 31 July 2022. Russia Maritime Studies Institute, U.S. Naval War College, Newport – Rhode Island. 5-6. o.: https://dnnlgwick.blob.core.windows.net/portals/0/NWCDepartments/Russia%20Maritime%20Studies%20Institute/20220731_ENG_RUS_Maritime_Doctrine_FINAL.txt.pdf?sv=2017-04-17&sr=b&si=DNNFileManagerPolicy&sig=2zUFSaTUSPcOpQDBk%2FuCtVnb%2FDoy06Cbh0EI5tGpl2Y%3D (2023. 10. 12.), Parmar, Sarabjeet S. – Sawan. Ranendra S. – Agnihotri, Kamlesh K.: Maritime Doctrine of the Russian Federation 2022: An Analysis. National Maritime Foundation, 2022. 4. o.: <https://maritimeindia.org/wp-content/uploads/2022/08/3.-Russias-Maritime-Doctrine-2022-An-Analysis-For-Website-1.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 10. 11.)

- Görögországra és a balkáni területekre kifejtett nyomásgyakorlás, befolyásolás, beleértve olyan szláv államokat, mint Szerbia és Bulgária.

*Belátható tehát, hogy Oroszország számára stratégiai szintű kérdés egyfelől a tengeri hatalom, másfelől a Földközi-tengerre – és ennek előfeltételeként a Fekete-tengerre – kijutás, melynek kulcseleme a Krím birtoklása. Ez a **Nagy Katalin** uralkodása óta érvényes orosz nagyhatalmi törekvés a Krím 2014. évi orosz annexiójának kétségtelenül a legfontosabb mozgatórugója volt, emellett a 2022-ben kitört háború egyik fő oka is (megfelelő szárazföldi korridor létrehozása a Krímig, illetve az ukrán kikötővárosok megszerzése). A 2014-es krími annexió Oroszország nagyhatalmi szintű geopolitikai érdekei mentén került végrehajtásra, amely – a Krím birtoklásán, illetve a Fekete-tenger ellenőrzésén keresztül – lehetővé teszi az orosz haditengerészet fokozottabb jelenlétét a Földközi-tenger medencéjében.*

*A 2022-ben kitört orosz-ukrán háború során Oroszország egyik geostratégiai ambíciója a hajóépítés szempontjából fontos gyárakkal, szárazdokkal rendelkező **Nyikolajev** kikötőváros megszerzése.¹³³ (A szovjet haditengerészet felszíni hajóinak a többsége - beleértve az egyetlen orosz repülőgép-hordozót, a Kuznyecovot is - itt épült.) Ukrajna iparvidékeinek elfoglalása – különös tekintettel a nyikolajevi hajógyárra – megerősíti az orosz hadiipart, és újra működőképessé teheti az orosz hajógyártást. **Oroszországnak érdeke a Fekete-tengeri Flotta fejlesztése, hiszen a közel-keleti, valamint az észak-afrikai érdekei védelméért elsősorban ez a tengerészeti csoportosítás biztosítja.**¹³⁴ A flotta feladata növekszik majd a részben Fekete-tenger alá tervezett Déli Áramlat gázvezeték védelmével.*

Azonban túlzóan egyoldalú lenne elemzésünket arra a kétségtelen geostratégiai tényre korlátoznunk, hogy Oroszország nagyhatalmi érdeke a melegtengerekre kijutás, melynek eszköze – a Földközi-tenger medencéjének irányába – a Krím birtokbavétele a Fekete-tengeren. Ugyanis a Földközi-tengerre kijutás nagyhatalmi gondolata mellett

---

¹³³ A Fekete-tenger legjelentősebb hajóépítő központja és egy fontos folyami kikötője is. A városnak három olyan nagy hajógyára is van, amelyek nagy tengerjáró hajók építésére is képesek. A kereskedelmi célú hajógyártás mellett jelentős a hadihajógyártás, -tervezés és -kutatás is. Legnagyobb üzeme a korábbi 445. sz. hajógyár. A város korábban zárt katonai város volt a haditengerészet és a katonai hajógyártás jelenléte miatt.

¹³⁴ Isaszegi János: Ukrajna és a régió válsága, érdekek csatája. Honvédségi Szemle 2014. évi 4 szám

olyan hétköznapi orosz gazdasági érdekek is felmerülnek a Fekete-tengeri orosz jelenléttel kapcsolatban, mint az **Azovi-tenger hajózhatósága** – mely tengerre a Kercsi-szoroson keresztül lehet bejutni. *„Egy másik geopolitikailag neuralgikus tengersizor a Kercsi. Az Ukrajnához tartozó Kercsi-félszigetet az orosz Kubán-vidéktől elválasztó Kercsi-szoros közepén húzódik a felségvizeket elválasztó határ, azonban az orosz oldal sekélysege miatt nagy hajókkal nem járható, ezért Oroszország kénytelen évente 15 millió USD-t fizetni az ukrán felségvizeken való átkelésért. Vitatott a szorosban levő **Tusla-sziget hovatartozása olyannyira, hogy 2004-ben ukrán csapatok megszállták.**”*¹³⁵ Az Azovi-tengerről nyílik a kulcsfontosságú *Volga—Doncsatorna*, melynek 13 zsilipje segíti át a hajókat a Don vízszintjénél 44 méterrel magasabb vízválasztóján a Kaszpi-tengerre. A Doni Rosztovtól és Asztrahántól délre elterülő Kaukázus-előtér gyakorlatilag alig rendelkezik közlekedési és szállítási infrastruktúrával (pl. vasutak), így kiemelt szerephez jut e terület ellátásában a tengeri és a folyami szállítás (Azovi-tenger, Don-Volga-csatorna, Kaszpi-tenger kikötői).

Összegzés és következtetések

Cikkünkben a kontinentális és tengeri geopolitika és geostratégia fontosabb elméleteinek ismertetésével feltárni törekedtünk az orosz-ukrán háború nagyhatalmi háttérét. Összességében az orosz-ukrán háború geostratégiai háttéréről elmondható, hogy:

1. Geopolitikai, hadiipari és haderő-modernizációs szempontból *Oroszország ismét nagyhatalommá válhatna, olyan értelemben, hogy újra képes lehet aktív szerepet játszani a nemzetközi kapcsolatok rendszerében és az érdekérvényesítés eszközeként akár katonai erőt is alkalmazni.*
2. *Oroszország nagyhatalmi ambíciói szempontjából a Krím félsziget birtoklása stratégiai léptékben fontos a tengerre kijutás lehetőségei miatt.* Ukrajna ennek az orosz geopolitikai törekvésnek az útjában állt, és a jelenlegi háborúban is ez, a tengeri geostratégiai pozíció javítására irányuló törekvés az egyik fő

---

¹³⁵ Erdősi Ferenc: Oroszország nemzetközi infrastruktúrájának kényszerei, globális és regionális szerepei. Tér és Társadalom 2005. illetve Erdősi Ferenc: Tengeri közlekedés és globális gazdasági kapcsolatok - A tengerhajózás fejlettségének következményei Kelet-Európa világpiaci kapcsolataira Tér és Társadalom 2008. évi 4. szám 21-42. o.

kiváltó oka a háborúnak. Az orosz-ukrán háború geostratégiai sarokköve a Krím félsziget, melynek birtoklását orosz szempontból stratégiai szinten értelmezhetjük: a Krím birtoklása lehetővé teszi Oroszország számára, hogy (a tengersizorsokon való áthaladást biztosító nemzetközi egyezményre támaszkodva) haditengerészetével kijusson a Földközi-tengerre, és - kitérve geostratégiai bezártságából - távoli térségekben is érvényesítse érdekeit.

3. A független Ukrajna 1917-es létrejötte szoros összefüggésben zajlott az antant geopolitikai megalapozottságú „*cordon sanitaire*” állam övezetének létrehozásával, és létrejötte geostratégiai szempontból leginkább ennek, az erősödő orosz haderő elszigetelése céljából létrehozott ütközőzónának a részeként játszott szerepet.¹³⁶ Mindez összefüggésben van Mackinder geostratégia Heartland elméletével. A „*cordon sanitaire*”-t elsőként próbára tevő, 1919-1921-es lengyel-orosz-ukrán háborút a független Ukrajna ugyan nem élte túl, a Mackinder geopolitikai elméletének megfelelően kialakított Köztes-Európa azonban még 1939-ig betöltötte szerepét. Napjaink aktualitása, hogy Finnország és Svédország NATO-csatlakozását, illetve a keleti országrészeit esetleg elvesztő Ukrajna nyugati politikai-gazdasági-katonai rendszer felé tolódását követően 2023-ra ismét körvonalazódik az 1918-ban antant által megalkotott „*cordon sanitaire*” államok Oroszországot Európától elszigetelő ütközőállam szerepe. A klasszikus tengeri geostratégia elvei szerint (Mahan) egy kiéleződő EU-Oroszország viszony esetén egy esetleges orosz támadástól az USA-nak is érdeke megvédeni Európát, mivel Németország és Oroszország „erőforrásainak egyesülésétől” hagyományosan óvakodik. E célra továbbra is a kelet-európai államok a legalkalmasabbak – köztük Ukrajna.

---

¹³⁶ Németország és Oroszország egyesülése – legyen az német vagy orosz invázió eredménye – nem megengedhető. A két geostratégiai térséget (Németország, Oroszország) elválasztó Kelet-Európát ezért nem uralhatja egyik nagyhatalom sem, annak – ha külső segítséggel is – függetlennek kell lennie. A független Kelet-Európa államláncolata a Baltikumból, Lengyelországból, Cseh-szlovákiából, Romániából, Jugoszláviából és Görögországból áll, szuverén létük (Románia és Lengyelország esetében középhatalmiságuk) a brit-francia bábáskodástól függ. Lengyelország, Finnország, Észtország, Litvánia, Lettország a régi Oroszország területéről vált le 1918-1919-ben, önrendelkezési jog alapján, független államként. Cseh-szlovákia, Románia és Jugoszlávia pedig Magyarország egyes területeit birtokolta el. Az elsősorban a franciák által menedzselte kelet-európai államszövetség fontos része lett volna a független Ukrajna is.

Megállapítható, hogy a geopolitika, geostratégia fogalmainak, elméleteinek alkalmazása hasznos támpontot adhat a már 2004-től kibontakozó (Tusla-sziget elfoglalása), 2014-től aktív szakaszba lépő (Krím elfoglalása), 2022-2023-ban immár hagyományos háború formáját öltő orosz-ukrán háború nagyhatalmi célrendszerének, okainak vizsgálatához.

Végül álljon itt egy áttekintő táblázat valamennyi lehetséges kimenetet és néhány számításba vehető következményt illetően, a háborúban közvetlenül részt vevő nemzetek szempontjából, elsősorban geostratégiai szempontokat figyelembe véve.

A 2022. ÉVBEN KITÖRT OROSZ-UKRÁN HÁBORÚ LEHETSÉGES NYERESÉGEI ÉS VESZTESÉGEI A HÁBORÚ LEZÁRULTAKOR

3. számú táblázat

	Lehetséges előny, eredmény	Lehetséges hátrány, veszteség
Oroszország győzelme (jelenleg belátható céljai elérése esetén)	<ul style="list-style-type: none"> - keleti iparvidék megszerzése; - Krím, mint tengeri pozíciót javító katonaföldrajzi elem megtartása, jelenlét a Földközi tengeren; - Nyikolajev hajógyárának megszerzése, mélyvízi hajók építésének lehetősége; - Odessza kereskedelmi kikötő megszerzése; - tapasztalt és harcedzett haderő. 	<ul style="list-style-type: none"> - nemzetközi elszigetelődés a politikában és a gazdaságban; - a gazdaság túlzott kimerülése, infláció, destabilizálódás;
Ukrajna győzelme (államterületének teljes megtartását feltételezve)	<ul style="list-style-type: none"> - korábbi államterület megtartása; - csatlakozás az EU-hoz, néhány évvel később talán a NATO-hoz; - a nyugati mezőgazdasági terület jól kiegészíti a keleti iparterület: kvázi autark jelleg; - regionális erőközponttá válás (védelmi együttműködés pl. Kazahsztánnal stb.) 	<ul style="list-style-type: none"> - gazdaság gyengülése; - ipar súlypontjának eltolódása hadiipar felé; - jelentős élőerő-veszteség és elvándorlás, sérült emberek tömegei; - bűnözés, korrupció növekedése; - államadósság, elköteleződések.
Oroszország veresége	<ul style="list-style-type: none"> - Oroszország politikai kultúrájának kényszerű, esetleg pozitív, reform jellegű átalakulása (1905-ös minta); 	<ul style="list-style-type: none"> - a Krím félsziget elvesztése: flottabázis-vesztés miatt nagyhatalmiság csökkenése; - Kaukázus-térség esetleges destabilizálódása, szélsőséges esetben elvágása Oroszországtól; - Ukrán gazdaság, mint partner végleges kiesése; - Ukrajna, mint nyugathoz lojális katonai hatalom megjelenése közel az orosz centrumhoz.

<p>Ukrajna veresége</p>	<p>- Ukrajna minden tekintetben meggyengül, de hadereje tapasztalt, nemzeti összetartó ereje a korábbinál szilárdabb</p>	<p>- az ország destabilizálódása gazdasági, politikai és rendvédelmi tekintetben is, - a nyugat támogatásának drasztikus csökkenése, - fennáll az esély a keleti orientáció visszatérésének.</p>
<p>Eldöntetlen helyzetben megkötött béke Oroszország számára</p>	<p>- esély a politikai kultúra átalakítására, - keleti gazdasági és politikai kapcsolatok lehetőségeink kihasználása, - modernizáció esélye.</p>	<p>- Oroszország nem éri el a kitűzött céljait (Krím ellátó folyosó kialakítása, Nyikolajevi hajógyár megszerzése); - az ország elszigetelődik, Kínára szorul.</p>
<p>Eldöntetlen helyzetben megkötött béke Ukrajna számára</p>	<p>- megállítja a jelenleg erősen növekvő élőerő- és infrastrukturális veszteségeket, - lehetőség a nemzetépítésre, - kihasználhatja a nyugat támogatását az újjáépítésre</p>	<p>- Ukrajna nem éri el kitűzött céljait (területének maradéktalan visszaszerzése), - politikai instabilitás esélye nő,</p>

Összességében elmondható, hogy Oroszországnak – hacsak gazdasága meg nem gyengül – nincs jelentős motivációja a háború gyors lezárásával kapcsolatban, nem érdeke a békekötés, esetleg nyerhet is a harc folytatásával. Ukrajna helyzete kritikussá válhat, ha csökken katonai ereje, a lakosság kitartása és a nemzetközi támogatottsága. Önálló államisága ugyanakkor belátható időtávlatban kétségtelenné vált.

Források

„Little Green Men”: a primer on Modern Russian Unconventional Warfare, Ukraine 2013-2014. United States Army Special Operations Command, Fort Bragg, North Carolina.: https://www.jhuapl.edu/sites/default/files/2022-12/ARIS_LittleGreenMen.pdf (Letöltés ideje: 2021. 08. 22.)

1956. évi törvény az egyesült Nemzetek Alapokmányának törvénybe iktatásáról. V. Fejezet, 24. cikk, 1.

Alfred Thayer Mahan: Military Strategy, A General Theory of Power Control. Annapolis, MD, 1987 (1967), Naval Institute Press

Attman, Artur: The Russian market in world trade, 1500-1860. In: Scandinavian Economic History Review, Vol. 29, 1981/3, (177–202. o.) 192. o.

Barta Róbert: Az első világháború helye, értékelése a nemzetközi kapcsolatok történetében.

https://tortenelem.unideb.hu/sites/default/files/upload_documents/22._a_nagy_haboru_emlekezete.pdf (letöltés dátuma: 2021. szeptember 30.)

Bartók András: Angolszász klasszikus geopolitika – A tengeri hatalmak geostratégiája. Előadás. NKE, Budapest, 2020. 03. 31.

<https://ludovikawebinar.uni-nke.hu/hu/recordings/details/276>, Geopolitika es a nemzetkozi viszonyok elmelete

Bartók András: Angolszász klasszikus geopolitika II. – Mackinder. Előadás. NKE, Budapest, 2020. 03. 31. <https://ludovikawebinar.uni-nke.hu/hu/recordings/details/278>, Geopolitika es a nemzetkozi viszonyok elmelete

Bartók András: Geopolitikai tanulmányok alapfogalmai. Előadás. NKE, Budapest, 2020. 04. 07. <https://ludovikawebinar.uni-nke.hu/hu/recordings/details/322>, Geopolitika es a nemzetkozi viszonyok elmelete

Bebesi György (szerk.): A hosszú 19. század rövid története. Comenius, 2005.

Bill Heinz: A geostratégia fogalmának jelentősége. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1996. 3. sz.

Bodnár Erzsébet: A keleti kérdés és a fekete-tengeri szorosok geopolitikai és gazdasági aspektusai az orosz külpolitikában, 1774–1841. Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae XLIV 333-343 (2017).

Bodnár Erzsébet: Oroszország déli törekvései és a fekete-tengeri szorosok problémája (1700-1774).

<https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/30832/Bodn%C3%A1rErzs%C3%A9bet.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Bodnár Erzsébet: Orosz-osztrák együttműködés és vetélkedés a keleti kérdésben a 18. században és a 19. század első felében. In: Világtörténet, Új folyam, 2006. tavasz-nyár. 23-31. o.

Boros Tamás (szerk.): Dokumentumok az orosz-szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; Német-orosz tárgyalások, 1940). Documenta Historica 8. A JATE Történész Diákkör kiadványa, Szeged, 1992.

Brill, Heinz: A geostratégia fogalmának jelentősége. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1996. 3. sz. 301-306. o.

Brzezinski, Z. (1997) A Geostrategy for Eurasia Foreign Affairs Sept./Oct. 5. pp. 50–65.

Brzeziński, Zbigniew: The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. Basic Books, 1997.

Capsaskis, Constantine: Moscow's Strategic Obsession with Eastern Mediterranean. Lessons from pre-Cold War history. Helelnic Foundation for European & Foreign Policy, Policy Paper #103/2022, June 2022.:

<https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2022/06/Policy-paper-103-final.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 10. 12.)

Colin Flint: Introduction to Geopolitics. Routledge, 2016. ISBN 9781138192164 334. p.

Convention regarding the Régime of the Straits [with protocol] Montreux, July 20, 1936. Treaty Series No. 30 (1937). His Majesty's Stationery Office, London, 1937.

Csizmadia Sándor - Molnár Gusztáv - Pataki Gábor Zsolt: Geopolitikai szöveggyűjtemény. Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet, Budapest, 1999.

Csizmadia Sándor (1996) Neorealizmus és geopolitika, Új utak a közgazdasági, üzleti és társadalomtudományi képzésben, társadalom és gazdaság Közép- és Kelet-Európában, Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem jubileumi konferencia 1995. II. k. 566–571.

Davis, Anna – Vest, Ryan: Doctrine of the Russian Federation 31 July 2022. Russia Maritime Studies Institute, U.S. Naval War College, Newport – Rhode Island.:

https://dnnlgwick.blob.core.windows.net/portals/0/NWCDepartments/Russia%20Maritime%20Studies%20Institute/20220731_ENG_RUS_Maritime_Doc_trine_FINALtxt.pdf?sv=2017-04-17&sr=b&si=DNNFileManagerPolicy&sig=2zUFSaTUSPcOpQDBk%2FuCtVnb%2FDoy06Cbh0EI5tGpl2Y%3D (Letöltés ideje: 2023. 10. 12.)

Davis, Anna: The 2015 Maritime Doctrine of the Russian Federation. Russia Maritime Insitute, U.S. Naval War College Digital Commons, 2015.:

https://digital-mons.usnwc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=rmsi_research (2023. 10. 12.)

Demeter Gábor: Kisállami törekvések és nagyhatalmi érdekek a Balkán-háborúk idején (1912-1913). Debrecen, 2007. ISBN 978-963-7504-64-8 http://real.mtak.hu/102824/1/KISALLAMI_TOREKVESEK_konyvDGjav.pdf

Directive No. 21. Operation BARBAROSSA, 18 December 1940. In: Historical Study: The German Campaign in Russia, Planning and Operations (1940-1942). Department of the Army, March 1955. (22-25. o.) 24. o.

Domonkos Endre: Geopolitikai irányzatok fejlődése a nemzetközi kapcsolatokban. Recenzió: Szilágyi István: A geopolitika elmélete; Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2018. ISBN:9786155884078 c. könyvről.

Dr. Kalmár Gusztáv: Magyar geopolitika. Stádium Sajtóvállalat Rt. Budapest, 1943.

Dr. Turcsányi Károly - Dr. Hegedűs Ernő: A vasúti szállítás előretörése a tengeri szállítással szemben: a Madrid-Jivu vasútvonal szerepe a logisztikában és a biztonságpolitikában. Magyar Logisztikai Egyesület <https://mle-logisztika.blog.hu/2019/03/11/madrid-jivu-bevezetes>

Dugin, Alekszandr: A geopolitika alapjai. In: Siselina, Ljubov – Gazdag Ferenc (szerk.): Oroszország és Európa. Orosz geopolitikai szöveggyűjtemény. Zrínyi Kiadó, 2004. 333–366. o.

Encyclopædia Britannica. <https://www.britannica.com/>

Erdősi Ferenc: Oroszország nemzetközi infrastruktúrájának kényszerei, globális és regionális szerepei. Tér és Társadalom 2005.

Erdősi Ferenc: Tengeri közlekedés és globális gazdasági kapcsolatok - A tengerhajózás fejlettségének következményei Kelet-Európa világtársadalmi kapcsolataira Tér és Társadalom 2008. évi 4. szám 21-42. o.

Fedinec Csilla – Font Márta – Szakál Imre – Varga Beáta: Ukrajna története: régiók, identitás, államiság. Gondolat Kiadó, Budapest, 2021.

Ferwagner Péter Ákos: Közel-keleti nagyhatalmi érdekek az első világháborúban: titkos szerződések. In: Mediterrán és Balkán Fórum, IX. évf. 3-4. sz. 33-52. o.

Font Márta – Krausz Tamás – Niederhauser Emil – Szvák Gyula: Oroszország története Pannonica Kiadó 2001.

Forgács Balázs - Szternák György: A geopolitikai-geostratégiai elemzésről. Felderítő Szemle 2007. évi 6. szám 24-39. o.

Friedrich Korkisch: Geopolitika, geostratégia, geoökonómia. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1987. 1. sz. 18-27. o.

Gazdag Ferenc (szerk): Geopolitika és biztonság. Zrínyi, Budapest, 2006.

Gebei Sándor: A rigai béke (1921) centenáriuma kapcsán. Akit Clio elbűvölt. In honorem Romsics Ignác pp. 135–147.

Gebei Sándor: Az ukrán kérdés a nemzetközi béketárgyalásokon (1918–1921). Acta Acad. Agriensis, Sectio Historiae XLIII 71–101 (2015). 86. o.

Gecse Géza: Orosz nagyhatalmi politika 1905-2021. Dialóg Campus, 2022.

Gorskov, Sz. G.: Az állam tengeri hatalma. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1983.

Gosztonyi Péter: A Vörös Hadsereg: a szovjet fegyveres erők története Európa, Budapest, 1993.

Great Power:

<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803095905559> (Letöltés ideje: 2023. 10. 03.)

Haltenberger Mihály: Tengerészeti földrajz -Földünk kikötőinek gazdasági földrajza. Magyar Közlekedéstudományi Társaság - Stephaneum Nyomda, Budapest, 1944. II. k. Műszaki Könyvkiadó, Bp., 1965.

Hegedűs Ernő: „Geopolitika,” továbbá. „Haushofer, Karl Ernst” szócikkek. In: Ravasz István (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon, Petit Real Kiadó, Budapest, 2000.

Hegedűs Ernő: Előadás a Magyar Tudományos Akadémián a vasúti és tengeri szállítás logisztikai és biztonságpolitikai szerepéről és a Madrid-Jivu vasútvonalról. Katonai Logisztika 2019: 1-2 pp. 308-311. o.

Historical Study: The German Campaign in Russia, Planning and Operations (1940-1942). Department of the Army, March 1955.

Houghton, John: The Navies of the World, 1835-1840. Third Edition. Melbourne, 2012.

Hubai József: Geopolitika-geostratégia. Távoktatási tankönyv. Nemzeti Tankönyvkiadó, 2009.

Igari András: Köztes-Európa belső határai – kulturális, gazdasági és geopolitikai szempontok alapján. Köz-gazdaság, 2022/1. sz. 17 (1). pp.

Isaszegi János: Ukrajna és a régió válsága, érdekek csatája. Honvédségi Szemle 2014. évi 4 szám

Jane, Fred. T.: The Imperial Russian Navy. Its past, present, and future. W. Thacker & Co., London, 1899.

John Halford Mackinder: A Demokratikus ideálok és a valóság (Democratic Ideals and Reality). 1919.

Kaiser Ferenc: A blokád elmélete és gyakorlata a tengeri hadviselésben. Aetas, 2007. évi 4. sz.

Kalmár Gusztáv: Magyar geopolitika. Stádium Sajtóvállalat Rt. Budapest, 1943. 120-122., 125. o.

Karácsony Dávid: A társadalmi tagoltság és a régiók eredete, arculata Ukrajnában. Földrajzi Értesítő 2006. LV. évf. 3–4. füzet, pp. 375–391.

Kecskés D. Gusztáv: A trianoni békeszerződés kelet-közép-európai háttere a francia külpolitika perspektívájában

Korkisch, Friedrich: Geopolitika, geostratégia, geoökonómia. Österreichische Militärische Zeitschrift, 1987. 1. sz. 18-27. o.

Kovács Jenő: Magyarország katonai stratégiája (komplex kutatási téma). Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások, Budapest, 1993.

Kozma Endre - Héjja Istán - Stefancsik Ferenc: Katonaföldrajzi kézikönyv. Zrínyi, Budapest, 1993.

Krajnc Zoltán (főszerk.): Hadtudományi lexikon – Új kötet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 2019.

LeDonne, John P.: The Grand Strategy of the Russian Empire, 1650-1831. Oxford University Press, 2004.

Libanova, Ella: Ukraine's Demography in the Second Year of the Full-Fledged War.: <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/ukraines-demography-second-year-full-fledged-war> (Letöltés ideje: 2023. 10. 09.)

Lytvynenko, Oleksandr – Fluri, Philipp – Badrack, Valentyn: The Security Sector Legislation of Ukraine. Genava – Kyiv, 2017.: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Security%20Sector%20Legislation%20Ukraine%202017_eng.pdf (Letöltés ideje: 2022. 08. 11.)

Mahan, Alfred Thayer: Military Strategy, A General Theory of power Control. Annapolis, MD, 1987 (1967), Naval Institute Press

Mahan, Alfred Thayer: The Influence of Seapower upon History 1660-1783; Dower Publications, Inc. New York, 1987.

Majoros István: A szovjet kérdés a két háború közötti francia diplomáciában. Nemzetek és birodalmak. ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék, Budapest, 2010.

Majoros István: Oroszország és a nemzetközi kapcsolatok rendszere (1917-1922). http://real-j.mtak.hu/15916/1/aetas_1993_002.pdf

Marshall, Tim: A földrajz fogságában. Tíz térkép, amely mindent elmond arról, amit tudni érdemes a globális politikai folyamatokról. Park Könyvkiadó, 2016.

Mező Ferenc: A geopolitika formaváltozásai. I. fejezet In.: „Geopolitika és hatalomelmélet a XX. században” Polgári Szemle, 2006. 2. évfolyam, 12. szám

Mező Ferenc: A politikai földrajz alapjai, Kossuth Kiadó, Budapest, 2003.

Morkva, Valeriy: Fathoming the warm waters: The Russian Mediterranean adventure in the age of the Napoleonic wars, 1798-1807. 26-30. o.: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2518447> (Letöltés ideje: 2023. 10. 05.)

Pándi Lajos: Köztes-Európa 1763-1993. Kiadó: Osiris Kiadó-Századvég Kiadó. Budapest, 1997, 798. p.

Pap, Norbert - Reményi, Péter - Végh, Andor - Kitanics, Máté - Vati, Tamás: Geopolitikai szótár. http://tamop412a.ttk.pte.hu/files/foldrajz7/geopolitikai_foldrajz/www/ch02.html (Letöltés ideje: 2021. szeptember 30.)

Parmar, Sarabjeet S. – Sawan. Ranendra S. – Agnihotri, Kamlesh K.: Maritime Doctrie of the

Parmar, Sarabjeet S. – Sawan. Ranendra S. – Agnihotri, Kamlesh K.: Maritime Doctrie of the Russian Federation 2022: An Analysis. National Maritime Foundation, 2022. 4. o.: <https://maritimeindia.org/wp-content/uploads/2022/08/3.-Russias-Maritime-Doctrine-2022-An-Analysis-For-Website-1.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 10. 11.)

Rácz András: A Fekete-tengeri Flottáról szóló orosz-ukrán megállapodás margójára. In: Nemzetbiztonság, 2010/5. 59-65. o.

Ravasz István (szerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon, Petit Real Kiadó, Budapest, 2000.

Russian Federation 2022: An Analysis. National Maritime Foundation, 2022.: <https://maritimeindia.org/wp-content/uploads/2022/08/3.-Russias-Maritime-Doctrine-2022-An-Analysis-For-Website-1.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 10. 11.)

Schmidt, Max Georg- Haack, Hermann: Geopolitischer Typen-Atlas zur Einführung in die Grundbegriffe der Geopolitik, Justus Perthes in Gotha, 1929.

Seres Attila: Az 1919–1920. évi Szovjet–Lengyel háború és az 1921. évi Rigai Béke interpretációja a legújabb orosz történeti irodalomban. Az Eszterházy Károly Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat 44. köt.). Tanulmányok a történelemtudomány köréből = Acta Academiae Agriensis. Sectio Historiae. pp. 355-367.

Seres Attila: Két dokumentum az 1922. évi berlini titkos szovjet–magyar diplomáciai tárgyalásokról

Somogyi Endre: Magyarország és környéke államainak katonai földrajza. Budapest, 1928.

Strategy of the Naval Forces of the Armed Forces of Ukraine 2035.: <https://navy.mil.gov.ua/en/strategiya-vijskovo-morskyh-syl-zbrojnyh-syl-ukrayiny-2035/> (Letöltés ideje: 2023. 02. 07.)

Szabó József (főszerk.): Hadtudományi lexikon Magyar Hadtudományi Társaság. Budapest, 1995. 1281. o.

Szegő Iván Miklós: Köztes-Európa vagy Kelet-Közép-Európa: törékeny országglánc lett a békeszerzések eredménye. <http://elsovh.hu/koztes-europa-vagy-kelet-kozep-europa-torekeny-orszaglanc-lett-a-bekeszerzodesek-eredmenye/>

Szilágyi István: A földrajz a történelem kulcsa - 150 évvel ezelőtt született Sir Halford J. Mackinder, a geopolitika klasszikusa. Magyar Tudomány 2011. évi 11. szám.

Szilágyi István: A geopolitika elmélete; Pallas Athéné Könyvkiadó, Budapest, 2018. ISBN:9786155884078

Teleki Pál: A földrajzi gondolat története, Szerző saját kiadása, Budapest, 1917. 231 p. 2. k. Kossuth Kiadó, Budapest, 1996.

Tim Marshall: A földrajz hatalma - tíz térkép, amely rávilágít világunk jövőjére. Park Könyvkiadó, Budapest, 2022.

Tőkés Tibor - Dövényi Zoltán - Nagy Miklós Mihály - Perényi Bálint: Legitim geopolitika. Tanulmányok a klasszikus német geopolitikáról. Történeti Földrajzi Közlemények, 9: 4 pp. 224-232., 9 p. (2021)

Turcsányi Károly – Bán Attila – Hegedűs Ernő – Molnár Gábor: Haderők és hadviselés az előtöltő fegyverek korában. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2015.

Turcsányi Károly - Hegedűs Ernő: A nagy távolságú (stratégiai) légi szállítás perspektivikus eszközei - a gazdaságosság hatása a geostratégiai térre I-II. rész, Katonai Logisztika 2012.

Turcsányi, Károly – Molnár, Gábor: A 2022-ben kirobbant orosz-ukrán háború történeti és geopolitikai hátterének orosz megközelítése. In: Katonai Logisztika 30. évf. 2022/3-4. sz. (5-45. o.), 41. o.,

Turcsányi, Károly – Molnár, Gábor: A független ukrán állam kialakulása és az orosz-ukrán háborúk történeti háttere. In: Katonai Logisztika 30 évf. 2022/1-2. sz. 5-40. o.

Udvardy Zoltán interjúja Ligeti Dávid történésszel: A visztulai csoda: száz éve magyar segítséggel verték porrá a szovjeteket.

<https://hirado.hu/belfold/cikk/2020/08/14/a-visztulai-csoda-szaz-eve-magyar-segitseggel-verték-porra-a-szovjeteket#>

Ukrajna Nemzeti Biztonsági Stratégiája 2021:

<https://www.president.gov.ua/documents/4732021-40121> (Letöltés ideje: 2023. 04. 02.)

Ukrajna vasúti közlekedése.

https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/88/Rail_Map_Ukraine.png

Vadász Sándor: 19. századi egyetemes történelem 1789-1914. Európa és az Európán kívüli országok. Osiris Kiadó, Budapest, 2011.

Vaszari Tamás: Oroszország geogazdasági és geopolitikai dilemmái a XXI. század elején, valamint ezek történelmi előzményei. PhD értekezés. SzIE, Győr, 2018.

Vego, Milan: Soviet and Russian Strategy in the Mediterranean since 1945. In: Hattendorf, John B. (ed.): Naval Policy and Strategy in the Mediterranean. Past, Present and Future. Frank Cass,

Williams, Paul D.: Putin's „Peacekeepers”.:

<https://theglobalobservatory.org/2022/02/putins-peacekeepers/> (Letöltés ideje: 2023. 10. 10.)

Zabrodskyi, Mikhaylo – Watling, Jack – Danylyuk, Oleksandr V. – Reynolds, Nick: Preliminary Lessons in Conventional Warfighting from Russia's Invasion of Ukraine: February–July 2022. Royal Unites Service Institute.: <https://static.rusi.org/359-SR-Ukraine-Preliminary-Lessons-Feb-July-2022-web-final.pdf> (Letöltés ideje: 2023. 08. 23.)